T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FOUCAULT VE İKTİDAR: GÖZETİM TOPLUMUNDA ÖZGÜRLÜK MÜMKÜN MÜ?

KADER KEMEÇ
227B3040

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi PASCALE ROURE

2026

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FOUCAULT VE İKTİDAR: GÖZETİM TOPLUMUNDA ÖZGÜRLÜK MÜMKÜN MÜ?

KADER KEMEÇ
227B3040
ORCID NO: 0009-0002-3787-3908

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Pascale ROURE

NİSAN 2026

Kader KEMEÇ tarafından hazırlanan "Foucault ve İktidar: Gözetim Toplumunda Özgürlük Mümkün Mü?" başlıklı çalışma, 22/04/2026 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunmuş ve jürimiz tarafından İnsan ve Toplum Bilimleri Ana Bilim Dalı Felsefe Programında **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman	**İmza**
Dr. Öğr. Üyesi Pascale ROURE	……

Jüri Üyeleri		**İmza**
Dr. Öğr. Üyesi Fahriye DİNÇER	ASİL ÜYE	……
Dr. Öğr. Kerem EKSEN	ASİL ÜYE	……

ÖZET

FOUCAULT VE İKTİDAR:

GÖZETİM TOPLUMUNDA ÖZGÜRLÜK MÜMKÜN MÜ?

Bu çalışma, Michel Foucault'nun iktidar analizinden hareketle modern öznenin kuruluşunu ve özgürlüğün imkânını tartışmaktadır. Temel soru, iktidarın yalnızca dışsal bir baskı ya da yasaklama biçimi olarak değil, özneyi, bedeni, normları ve hakikat rejimlerini üreten bir ilişkiler ağı olarak işlediği durumda özgürlüğün nasıl düşünülebileceğidir. Bu çerçevede özgürlük, iktidarın dışında kalan saf bir alan ya da soyut bir hak olarak değil; öznenin kendisini kuran normlarla, hakikatlerle ve iktidar ilişkileriyle kurduğu eleştirel ilişki içinde ele alınmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Foucault'nun iktidar anlayışı; üretkenlik, disiplin, normalleştirme, beden politikaları ve hakikat rejimleri bağlamında incelenmektedir. Bu bölümde iktidarın yalnızca baskılayan değil, aynı zamanda özneyi ve hakikati kuran bir işleyişe sahip olduğu gösterilmektedir. İkinci bölümde özneleşme, kendilik teknolojileri, hakikat oyunları ve etik özgürlük sorunu ele alınmaktadır. Burada özne, iktidara yalnızca maruz kalan edilgen bir varlık olarak değil, kendisini belirleyen normlarla ilişki kurabilen ve bu ilişkiyi dönüştürebilen tarihsel bir konum olarak değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde ise Foucaultcu çerçeve, Elsa Dorlin'in beden, özsavunma ve savunmasızlık tartışmaları üzerinden genişletilmektedir. Bu bölümde özgürlüğün yalnızca etik bir kendilik ilişkisi değil, aynı zamanda bedensel ve dijital koşullar içinde sınanan kırılgan bir imkân olduğu savunulmaktadır. Sonuç olarak tez, özgürlüğü iktidarın yokluğu olarak değil; iktidar ilişkileri içinde beliren, bedensel deneyimlerle somutlaşan ve güncel dijital görünürlük rejimleri içinde yeniden sınanan bir özneleşme ve direnme imkânı olarak tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktidar, Özgürlük, Özneleşme, Foucault, Dorlin

ABSTRACT

FOUCAULT AND POWER: IS FREEDOM POSSIBLE IN A SURVEILLANCE SOCIETY?

This study examines the constitution of the modern subject and the possibility of freedom through Michel Foucault's analysis of power. Its central question is how freedom can be understood if power does not operate merely as an external force of repression or prohibition, but as a network of relations that produces the subject, the body, norms, and regimes of truth. In this framework, freedom is not approached as a pure space outside power or as an abstract right, but as a critical relation that the subject establishes with the norms, truths, and power relations through which it is constituted. The first chapter examines Foucault's conception of power in relation to productivity, discipline, normalization, body politics, and regimes of truth. It shows that power does not merely repress, but also constitutes the subject and truth. The second chapter discusses subjectivation, technologies of the self, truth games, and the ethical problem of freedom. Here, the subject is considered not as a passive being merely exposed to power, but as a historical position capable of relating to the norms that shape it and transforming this relation. The third chapter extends the Foucauldian framework through Elsa Dorlin's discussions of the body, self-defense, and vulnerability. It argues that freedom is not only an ethical relation to the self, but also a fragile possibility tested within embodied and digital conditions. As a result, the thesis discusses freedom not as the absence of power, but as a possibility of subjectivation and resistance that emerges within power relations, takes concrete form through embodied experience, and is tested anew within contemporary regimes of digital visibility.

Keywords: Power, Freedom, Subjectivation, Foucault, Dorlin.

ÖN SÖZ

Bu çalışma, modern öznenin iktidar ilişkileri içerisindeki konumunu ve özgürlüğün bu ilişkisellik içindeki kırılgan imkânlarını anlama çabasının bir ürünüdür. Michel Foucault'nun iktidar analizlerinden yola çıkarak, özgürlüğü iktidarın dışındaki saf bir alan olarak değil, bizzat bu ilişkiler içindeki bir müzakere ve direnme pratiği olarak ele alan bu tez, teorik bir soruşturmanın ötesinde öznenin kendi kendisiyle kurduğu etik bağın politik imkânlarını sorgulamayı hedeflemektedir.

Tez sürecimin başlangıcından itibaren Foucault'nun karmaşık düşünce evreninde yolumu bulmamı sağlayan, eleştirel bakış açısı ve titiz yönlendirmeleriyle çalışmamın ufkunu genişleten değerli danışmanım Dr. Pascale ROURE'ye en içten teşekkürlerimi sunarım. Hocamın metodolojik uyarıları ve metne kattığı derinlik, bu çalışmanın bir sorunsal etrafında şekillenmesinde belirleyici olmuştur.

Akademik yolculuğum boyunca felsefeye olan tutkumu destekleyen ve fikirlerimi tartışma imkânı sunan Yıldız Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü'nün kıymetli öğretim üyelerine teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, bu yoğun ve yorucu çalışma sürecinde sabırlarını, desteklerini ve sevgilerini benden esirgemeyen; her zaman yanımda olduklarını hissettiren aileme, akademik bilgileriyle yoluma ışık tutan kardeşlerim Gamze KEMEÇ TÜRKMEN'e ve Sevgi KEMEÇ ASLAN'a şükranlarımı sunarım. Onların varlığı, bu çalışmanın yalnızca düşünsel değil, duygusal olarak da tamamlanmasını sağlamıştır.

Kader KEMEÇ

Nisan, 2026; İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖZET iv
ABSTRACT v
ÖN SÖZ vi
İÇİNDEKİLER vii
1. GİRİŞ 8

2. İKTİDARIN İŞLEYİŞİ: ÜRETKENLİK, NORMALLEŞTİRME VE HAKİKAT 11
2.1. İktidarın Klasik Anlayıştan Foucault'ya Dönüşümü 11
2.2. İktidarın Üretkenliği ve Ağsal Yapısı 14
2.3. Söylemin İktidardaki Rolü 18
2.4. Normalleştirme Mekanizmaları ve Beden Politikaları 22
2.5. Hakikat Rejimleri ve Özgürlüğün Sorunsallaşması 26

3. ÖZNELEŞME SÜREÇLERİ: ETİK, KENDİLİK VE ÖZGÜRLÜK 30
3.1. Özneleşme Sorunu ve Foucault'nun Yaklaşımı 30
3.2. Kendilik Teknolojileri: Etik ve Özgürlük Arasında 33
3.3. Hakikat Oyunları ve Etik Özneleşme 37

4. BEDEN, ÖZSAVUNMA ve ÖZGÜRLÜK: İKTİDARIN BEDENSEL SINIRLARI 44
4.1. Dorlin'de Beden ve Özneleşme 44
4.2. Normativite ve Bedensel Eleştiri 48
4.3. Şiddet, Kamusal Eylem ve Özsavunma 55
4.4. Dijital Görünürlük ve Öznenin Performansı 59

SONUÇ 66
KAYNAKÇA 69

1. GİRİŞ

Özgürlük çoğu zaman iktidarın sınırlandığı, baskının azaldığı ya da bireyin dışsal müdahalelerden korunduğu bir alan olarak düşünülür. Bu anlayışta iktidar, genellikle devlet, yasa, egemenlik ve yasaklama gibi görünür kurumlar üzerinden kavranır; özgürlük ise bu kurumların birey üzerindeki etkisinin azaltılmasıyla ilişkilendirilir. Böyle bakıldığında özgür olmak, bir otoritenin müdahalesinden uzak kalmak ya da kişinin kendi kararlarını dış baskı olmadan verebilmesi anlamına gelir. Ancak modern toplumsal yaşamda iktidarı yalnızca yasa, devlet ya da doğrudan baskı biçiminde düşünmek yeterli görünmez. Çünkü bireyin nasıl davrandığı, kendisini hangi kimlikler içinde tanıdığı, hangi davranışları normal ya da sapkın gördüğü ve bedenini hangi ölçütlere göre düzenlediği de özgürlük tartışmasının parçası hâline gelir.

Bu noktada Michel Foucault'nun iktidar analizi, özgürlük sorununu farklı bir düzlemde düşünmeye imkân verir. Foucault, iktidarı yalnızca yukarıdan aşağıya işleyen yasaklayıcı bir güç olarak değil, gündelik hayatın içinde bedenleri, davranışları, bilgileri, normları ve özne konumlarını üreten bir ilişkiler ağı olarak ele alır. Bu yaklaşım, özgürlüğü iktidarın karşısında duran sabit bir alan olarak değil, iktidar ilişkileri içinde açılan, daralan ve yeniden kurulabilen bir hareket imkânı olarak düşünmeyi gerektirir. Bu çalışma da şu sorudan hareket etmektedir: Eğer iktidar yalnızca bireyi sınırlayan dışsal bir baskı değil, özneyi kuran üretken bir ilişki biçimiyse, özgürlük hangi koşullarda mümkün olabilir?

Bu sorunun açtığı problem alanı, yalnızca teorik bir tartışma zemini değildir; bireyin etik, politik ve varoluşsal koşullarını da doğrudan ilgilendirir. Foucault perspektifinden bakıldığında özne, iktidar ilişkilerine yalnızca dışarıdan maruz kalan edilgen bir varlık değildir; bu ilişkiler içinde kurulan, biçimlenen ve aynı zamanda bu ilişkilerle mesafe kurabilen tarihsel bir konumdur. Bu nedenle özgürlük, yalnızca serbestlik ya da müdahalesizlik olarak değil, öznenin kendisini kuran normlarla nasıl ilişkilendiği ve kendisiyle başka türlü bir ilişki kurma imkânını nasıl açtığı sorusu üzerinden düşünülmelidir.

Bu tartışma hattı, Foucault'nun iktidarı yalnızca devlet, yasa ya da egemenlik düzeyinde değil, gündelik pratikler, söylemler, kurumlar ve bedenler üzerinden izleyen çözümlemeleriyle belirginleşir. Arkeolojik ve soykütüksel yöntemiyle Foucault, söylemlerin hangi kurallarla kurulduğunu ve bu kuralların hangi tarihsel mücadeleler, bilgi biçimleri ve iktidar teknikleri içinde oluştuğunu araştırır. Böylece iktidar, belirli bir kurumun, sınıfın ya da öznenin elinde tutulan tekil bir güç olarak değil, toplumsal ilişkiler içinde sürekli yeniden üretilen çok yönlü ve üretken bir işleyiş olarak anlaşılır. Bu nedenle özgürlük sorusu da iktidarın tamamen dışında kalan bir alan arayışından çok, iktidar ilişkileri içinde ortaya çıkan hareket, mesafe alma ve dönüşüm imkânlarına yönelir.

Bu tez, Michel Foucault'nun *Surveiller et punir: Naissance de la prison (Hapishanenin Doğuşu)* (1975–2019) ve *Histoire de la sexualité (Cinselliğin Tarihi)* (1976–2020) adlı kitaplarından hareketle iktidar–özne–özgürlük ilişkisini kavramlaştırmaya yönelir; bu iki eser çalışmanın başlıca kuramsal dayanaklarını oluşturur. Bununla birlikte, Foucault'nun iktidar analizinin gelişim sürecini izleyebilmek için Collège de France'ta verdiği derslerden derlenen metinlere de başvurulmaktadır. Collège de France dersleri, Foucault'nun kavramlarını tamamlanmış bir kitap sistematiği içinde değil, araştırmasını sürdürürken tarihsel örnekler, yöntemsel ayrımlar ve kuramsal açılımlar üzerinden geliştirdiği bir düşünme alanı sunar. Bu derslerde iktidarın egemenlik ve hukuk modeliyle sınırlı olarak açıklanamayacağı; bilgi, söylem, norm, beden, nüfus, güvenlik ve yönetimsellik ilişkileri içinde işlediği gösterilir. Böylece iktidar, yalnızca yasaklayan merkezi bir otorite değil, gündelik pratiklerde işleyen üretken bir ilişkiler ağı olarak kavranır; özgürlük sorusu da bu ilişkiler içinde hangi imkânların açılabileceği problemine yönelir.

Bu çerçevede çalışmada özgürlük, soyut bir ilke ya da iktidarın dışında duran saf bir alan olarak değil; öznenin kendisini kuran normlarla, hakikatlerle ve iktidar ilişkileriyle kurduğu eleştirel ilişki içinde ele alınır. Ne var ki bu eleştirel ilişki yalnızca kavramsal düzeyde düşünülemez; bedenin gündelik pratikler içindeki konumu da özgürlük sorusunun parçasıdır. Bu nedenle Elsa Dorlin'in perspektifi, çalışmada Foucaultcu hattı bedensel deneyimin somutluğu üzerinden derinleştiren temel bir kuramsal eksen olarak tartışmaya dâhil edilir. Dorlin'in özellikle *Kendini Savunmak: Bir Şiddet Felsefesi* adlı çalışması, bedenlerin savunmasızlık, tehdit,

karşılık verebilme ve özsavunma kapasiteleri üzerinden nasıl konumlandırıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Böylece beden, yalnızca iktidarın disipline ettiği ya da normalleştirdiği bir yüzey olarak değil; hareket edebilen, sınır koyabilen, karşılık verebilen ve kimi koşullarda bu kapasitelerden mahrum bırakılan bir varoluş alanı olarak ele alınır.

Bu bedensel genişleme, Foucault'un özgürlük tartışmasının normatif ve kamusal boyutlarını da bütünüyle dışarıda bırakmaz; Habermas'ın normatif zemin eleştirisi ile Arendt'in kamusal eylem ve şiddet-iktidar ayrımı bu tartışmada yalnızca sınırları belirginleştiren yardımcı uğraklar olarak yer alırken, dijitalleşme meselesi görünürlük, gözetim, performans, oto-sansür ve bedensel kırılganlık ilişkileri içinde özgürlüğün nasıl sınandığını göstermek üzere güncel bir uzantı olarak ele alınacaktır.

Bu çalışma, girişin ardından üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Foucault'nun iktidar çözümlemesi üretkenlik, disiplin, normalleştirme, beden politikaları ve hakikat rejimleri bağlamında ele alınacaktır. Bu bölüm, iktidarın yalnızca yasaklayan ya da baskılayan bir güç değil, özneyi, bedeni ve hakikati kuran üretken bir ilişkiler ağı olarak işlediğini göstermeyi amaçlamaktadır. İkinci bölümde özneleşme, kendilik teknolojileri, hakikat oyunları ve etik özgürlük sorunu tartışılacaktır. Böylece özgürlüğün iktidarın dışında değil, öznenin kendisiyle ve kendisini kuran normlarla kurduğu eleştirel ilişki içinde nasıl düşünülebileceği açıklanacaktır. Üçüncü bölümde ise bu Foucault çerçevesinden, Elsa Dorlin'in beden, özsavunma ve savunmasızlık tartışmaları üzerinden genişletilecek; bu hattın normatif ve kamusal sınırları kısaca değerlendirildikten sonra dijital görünürlük meselesi güncel bir sınama alanı olarak ele alınacaktır. Böylece tez, özgürlüğü hem etik hem bedensel hem de dijital koşullar içinde sınanan kırılgan bir imkân olarak tartışmayı hedeflemektedir.

2. İKTİDARIN İŞLEYİŞİ: ÜRETKENLİK, NORMALLEŞTİRME VE HAKİKAT

2.1. İktidarın Klasik Anlayıştan Foucault'ya Dönüşümü

Özgürlük sorunu, yalnızca bireyin sahip olduğu haklar ya da hukuki koruma alanı üzerinden ele alındığında, öznenin içinde biçimlendiği toplumsal ilişkileri açıklamakta yetersiz kalabilir. Çünkü birey, yalnızca açık yasaklar ya da doğrudan baskılar karşısında konumlanan bağımsız bir varlık değildir; aynı zamanda belirli düşünme, davranma ve kendini anlama biçimleri içinde kurulur. Bu nedenle özgürlüğü tartışmak, öncelikle iktidarın nasıl kavrandığını ve özneyle nasıl bir ilişki içinde düşünüldüğünü açıklamayı gerektirir. Bu bölümde iktidar ve özgürlük arasındaki ilişki, klasik siyaset felsefesinin çizdiği çerçeveden hareketle Foucault'nun iktidar analizine doğru açılacak; böylece özgürlüğün yalnızca iktidardan uzaklaşma değil, iktidar ilişkileri içinde düşünülmesi gereken bir problem olduğu gösterilecektir.

Antik Yunan'dan modern siyaset teorisine uzanan çizgide iktidar, çoğunlukla toplumsal düzenin kurulması, korunması ve meşrulaştırılması sorunu etrafında düşünülmüştür. Bu gelenekte iktidar, kimi zaman siyasal topluluğun sürekliliğini sağlayan zorunlu bir erk, kimi zaman da bireyin hak ve özgürlükleri karşısında sınırlandırılması gereken bir otorite olarak ele alınır. Modern siyaset felsefesinde bu tartışma, özellikle egemenlik, yasa, hak, sözleşme ve itaat kavramları üzerinden biçimlenir. Böylece iktidarın kaynağı, meşruiyeti ve sınırları temel mesele hâline gelir; özgürlük ise çoğu zaman bireyin bu otorite karşısında hangi alanda korunabileceği sorusuyla ilişkilendirilir. Bu genel çerçeve, Foucault'nun iktidarı klasik egemenlik modelinden farklı olarak neden yeniden düşündüğünü göstermek bakımından önemlidir.

Foucault'da iktidar, belli bir merkezde toplanan tekil bir güç olarak değil; toplumsal yaşamın dokusuna yayılmış ilişkiler bütünü olarak kavranır. Bu anlamda iktidarın her yerde oluşu, yalnızca devlet, yasa ya da egemenlik alanında yoğunlaşmasından değil; gündelik pratiklerde, kurumlarda, söylemlerde ve normların işleyişinde dolaşıma girerek somut tekniklerle çalışmasından kaynaklanır. Foucault'nun "İktidar her yerdedir; çünkü her yerden gelir" sözü de iktidarın belirli bir merkezden yayılan tek yönlü bir baskı değil, toplumsal ilişkilerin içinden geçen çok yönlü bir işleyiş

olduğunu açık biçimde ortaya koyar (Foucault, 1976-2020, s. 69). Foucault'nun 1975–1976 *Collège de France* derslerinden oluşan *Toplumu Savunmak Gerekir'*de geliştirdiği temel hat da bu noktada belirginleşir: iktidar, egemenin hukuki hakkından çok, bedenler, bilgiler ve normalleştirici mekanizmalar üzerinde işleyen ilişkiler ağı içinde izlenmelidir. Foucault'nun ifadesiyle, "İktidarı Leviathan modelinin dışında, hukuksal hükümranlığın ve devletin kuruluşunun belirlediği alanın dışında incelemek gerekiyor"; çünkü mesele, iktidarı "erk teknikleri ve taktiklerinden yol alarak çözümlemek"tir (Foucault, 2020, s. 48). Foucault'nun bu vurgusu, iktidarın yalnızca hukuki-egemenlik şeması içinde, yani yasa, hak, meşruiyet ve itaat kavramlarıyla açıklanamayacağını ortaya koyar. Ona göre iktidarı anlamak için, egemenin sahip olduğu yetkiden çok, iktidarın toplumsal alanda hangi teknikler, taktikler ve pratikler aracılığıyla işlediğine bakmak gerekir. Böylece iktidar, devletin merkezinde toplanan bir güç olarak değil; bedenler, kurumlar, bilgiler ve normlar üzerinden işleyen somut bir ilişkiler ağı olarak kavranır.

Böyle bir açıklama biçimi, iktidarın etkilerini çoğu zaman meşruiyet, yasak ve hak kategorilerine sıkıştırırken; bedenler üzerinde kurulan düzenleyici işlemleri, normalleştirme biçimlerini ve bilgi üretimiyle kurduğu bağı arka planda bırakabilir. Bu yüzden Foucault, iktidarı kimde olduğu üzerinden değil, nasıl işlediği üzerinden izlemeyi önerir. Onun "Bireyler iktidarın aracılarıdır. Hedef noktası değillerdir" sözü, iktidarın yalnızca yukarıdan aşağıya uygulanan bir baskı değil, bireylerin konumları ve pratikleri içinde dolaşan bir ilişki olduğunu belirginleştirir (Foucault, 2020, s. 98). Böylece modern iktidarın ayırt edici yanı, hukukun sınır çizdiği bir alanla sınırlı kalmayıp, yaşamın içinden geçen üretken bir işleyiş olarak çalışabilmesidir.

Foucault, iktidarı yasaklayıcı ve baskıcı bir mekanizma olarak değil, üretici ve ilişkisellik temelli bir yapı olarak kavramsallaştırır. Onun izini sürdüğü, bireyin üzerinde işleyen merkezi bir otorite değildir; gündelik hayatın en sıradan alanlarına nüfuz eden, normlar ve bilgi aracılığıyla bireyi şekillendiren çok katmanlı bir ilişkiler ağında işler. Foucault, bu üretken boyutu "Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings" başlıklı derlemede yer alan *Truth and Power* söyleşisinde açık biçimde dile getirir. Bu nedenle Foucault şu soruyu yöneltir: "Eğer iktidar hiçbir zaman baskının ötesine geçmeyip hayır demek dışında bir şey yapmadıysa sizce gerçekten hâlâ itaat etmeyi becerebilir miydik?" (Foucault, 1980, s. 119).

Foucault'nun bu retorik sorusu, iktidarın yalnızca yasaklayıcı bir güç olarak değil, aynı zamanda üretici bir ilişki biçimi olarak işlediğini; bireyin itaatinin de bu üretken işleyiş içinde kurulduğunu açığa çıkarır. Foucault için iktidar yalnızca yasak koyan değil; bilgi üreten, normlar kuran, bedenleri biçimlendiren, davranışları yönlendiren ve özneyi inşa eden bir mekanizmadır. Bu iddia, Foucault'nun modern iktidarı disiplin, normalleştirme ve bilgi-iktidar ilişkisi üzerinden çözümlediği *Hapishanenin Doğuşu* ile doğrudan bağlantılıdır.

Foucault'nun düşüncesinde bu ağsallığı taşıyan ana düğümlerden biri de bilgi-iktidar ilişkisidir. Foucault bu ilişkiyi yalnızca bilgi iktidarın aracıdır biçiminde kurmaz; bilginin iktidarın varlık koşullarından biri olduğunu öne çıkarır. Bu çerçeveyi en açık biçimde *Hapishanenin Doğuşu* adlı kitabında şöyle ifade eder: "İktidar ve bilgi birbirlerini doğrudan içerir; iktidar ilişkileri olmadan bilgi alanı oluşmaz" (Foucault, 1975-2019, s. 33). Bu bağlamda bilgi, iktidarın hizmetindeki bir araç olmaktan çok, iktidarın işleyiş biçimini kuran temel unsurlardan biri olarak anlaşılır. İktidarın mikro düzeyde işleyişi, bilginin üretim ve dolaşım süreçleriyle birleşerek toplumsal alanı düzenlerken doğrunun, normalin ve meşru olanın sınırlarını da belirler. Dolayısıyla hakikat, bağımsız ve tarafsız bir keşif alanı olmaktan çok, iktidar ilişkilerinin içinden doğan ve bu ilişkiler içinde biçimlenen bir üretim süreci olarak anlaşılır.

Burada izlenen hat, hakikatin saf bir keşif olarak görülmesinin problemli olabileceğini düşündürür. Nitekim Foucault, hakikatin belirli iktidar mekanizmaları içinde üretildiğini vurgular ve bu üretimi hakikat rejimleri kavramıyla düşünür. Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir* derlemesinde yer alan 7 Ocak 1976 tarihli derste, bilim olma iddiasının taşıdığı iktidar arzusunu sorgular. Bu bağlamda şu soruyu yöneltir:

> Marksizm ya da psikanaliz gibi bir şeyin, günlük akışı, kuruluş yasaları, kullanılan kavramlar içerisinde bilimsel bir pratiğe ne ölçüde benzer olduğunu bilmeden önce, Marksist ya da psikanalitik bir söylemin, bilimsel bir söylemle olan biçimsel ve yapısal benzerliğini soruşturmadan önce, öncelikle şu soruyu sormak, bir bilim olma iddiasının, beraberinde getirdiği iktidar tutkusunu sorgulamak gerekmez mi? Sorulması gereken soru ya da sorular şunlar değil mi: Bir bilim olduğunuzu ileri sürdüğünüz anda hangi bilme türlerini diskalifiye etmek istiyorsunuz? Bu söylemi tutturan ben, bilimsel bir söyleme sahibim ve bir bilginim' dediğiniz anda hangi

konuşan özneyi, hangi söylem sahibi özneyi, hangi deneyim ve bilme öznesini önemsizleştirmek istiyorsunuz? (Foucault, 1997-2001, s. 26)

Bu uyarıdan hareketle, hakikatin yalnızca üretilen bir şey değil, aynı zamanda belirli öznellik biçimlerini kuran ve meşrulaştıran bir mekanizma olduğu söylenebilir. Bu perspektiften bakıldığında, örneğin 19. yüzyılda cinselliğin bilimsel söylemlerle düzenlenmesi, bireylerin cinsel kimliklerini iktidarın normatif çerçevesi içinde kurmalarına yol açmıştır. Foucault'nun arkeolojik yöntemi, tam da bu noktada, belirli bir dönemde hangi ifadelerin bilgi statüsü kazanabildiğini, hangi söylemlerin meşru kabul edildiğini ve hangi özne konumlarının tanınabilir hâle geldiğini inceleyen bir çözümleme biçimi olarak devreye girer. Bu nedenle Foucault'nun *Söylemin Düzeni* adlı metni, söylemin yalnızca düşüncelerin ifade edildiği tarafsız bir alan olmadığını; aksine hangi sözlerin dolaşıma girebileceğini, hangi ifadelerin meşru sayılacağını ve hangi konuşan öznenin tanınacağını belirleyen bir düzenleme alanı olarak düşünülmesi gerektiğini ortaya koyar. Böylece söylem, bilgi-iktidar ilişkisinin yalnızca taşıyıcısı değil, aynı zamanda hakikatin ve özne konumlarının üretildiği stratejik bir alan olarak anlaşılır.

Foucault'nun iktidar çözümlemesi, yalnızca iktidarın nasıl işlediğini açıklamakla kalmaz; özgürlük sorusunun da hangi zeminde düşünülmesi gerektiğini gösterir. İktidar bedenler, bilgiler, normlar ve söylemler aracılığıyla özneyi kuran üretken bir ilişki olarak işliyorsa, özgürlük de bu ilişkilerin dışında bulunan boş ve dokunulmamış bir alan olarak kavranamaz. Özgürlük, öznenin kendisini biçimlendiren hakikat rejimleriyle, normatif düzenlemelerle ve iktidar ilişkileriyle kurduğu eleştirel mesafe içinde belirir. Bu nedenle Foucault'da özgürlük sorusu, iktidardan tümüyle kurtulma imkânından çok, iktidar ilişkileri içinde öznenin hangi hareket, direnme ve dönüşüm olanaklarına sahip olabileceği sorusuna dönüşür. İzleyen alt başlıklarda bu dönüşüm, iktidarın üretken ve ağsal yapısı, söylem, normalleştirme, beden politikaları ve hakikat rejimleri üzerinden temellendirilecektir.

2.2. İktidarın Üretkenliği ve Ağsal Yapısı

Foucault'nun iktidar kavrayışını klasik siyaset teorilerindeki yerleşik çerçevelerden ayıran temel yön, iktidarı yalnızca sınır koyan, yasaklayan ya da baskılayan bir güç olarak değil; üretken, ilişkisel ve stratejik bir işleyiş olarak düşünmesidir. Önceki bölümde ele alınan egemenlik ve hukuk merkezli iktidar modellerinde iktidar çoğu

zaman yasa, itaat, meşruiyet ve sınır koyma kapasitesi üzerinden tartışılmıştı. Bu bölümde ise Foucault'nun bu çerçeveden nasıl ayrıldığı, üç düzeyde izlenecektir: ilk olarak iktidarın özneyi, bilgiyi ve eylem alanlarını üreten yönü; ikinci olarak iktidarın toplumsal ilişkiler içinde ağsal biçimde dolaşması; üçüncü olarak da iktidarın bir mülkiyet değil, strateji ve mikro-fiziksel teknikler bütünü olarak işlemesi. Böylece iktidar analizi, merkezi bir egemenlik modelinden uzaklaşarak bedenlerin, davranışların ve öznelik biçimlerinin nasıl üretildiğini soruşturan daha geniş bir düzleme taşınır.

İlk olarak, iktidarın üretkenliği, onun yalnızca hayır diyen bir yasaklama mekanizması olmamasından kaynaklanır. Foucault için iktidar, bireyi yalnızca bastırmaz; onu belirli bilgi biçimleri, davranış kalıpları, normlar ve özne konumları içinde kurar. Başka bir deyişle iktidar, yalnızca var olan özneyi sınırlayan dışsal bir kuvvet değildir; öznenin kendisini tanıma, davranma, konuşma ve bedeniyle ilişki kurma biçimlerini de üretir. Foucault çerçevede iktidarın etkisi, yalnızca baskının olduğu yerde değil, bireyin kendisi olarak belirdiği alanlarda da izlenmelidir. İktidarın üretken niteliği tam da burada açığa çıkar: iktidar, engellediği kadar mümkün kılar; yasakladığı kadar düzenler; sınırladığı kadar belirli eylem alanları da oluşturur.

İkinci olarak, bu üretken işleyiş merkezi bir noktadan yayılmaz; toplumsal ilişkiler içinde ağsal biçimde dolaşır. Foucault'nun iktidarı ağsal bir ilişki olarak kavraması, onu klasik egemenlik modelinden ayıran en önemli noktalardan biridir. İktidar, yukarıdan aşağıya tek yönlü biçimde işleyen bir emir-komuta ilişkisi değildir; toplumsal alanın farklı düzeylerinde, kurumlar, söylemler, bilgi pratikleri ve gündelik davranış biçimleri içinde dolaşır. Bu nedenle iktidarın nerede bulunduğundan çok, nasıl işlediği önem kazanır.

Üçüncü olarak, iktidarın ağsal niteliği onun bir mülkiyet değil, strateji olarak düşünülmesini gerektirir. Foucault'nun iktidarı bir mülkiyet değil, bir strateji olarak düşünmesi de bu bağlamda anlam kazanır. *Hapishanenin Doğuşu*'nda belirttiği üzere iktidarın mikro-fiziği, iktidarı sahip olunan bir şey olarak değil, taktikler, manevralar, teknikler ve işleyişler bütünü olarak kavramayı gerektirir: "Oysa bu mikrofiziğin incelenmesi burada uygulanan iktidarın mülkiyet olarak değil de bir strateji olarak kabul edilmesini; … sürekli çatışmayı almak gerekmektedir" (Foucault, 1975-2019, s. 37).

Burada mülkiyet ile strateji arasındaki ayrım, Foucault'nun iktidar anlayışının merkezinde yer alır. Mülkiyet, iktidarı belirli bir kişi, sınıf, kurum ya da devletin elinde bulunan ve başkaları üzerinde kullanılan bir güç olarak düşünür. Strateji ise iktidarın hareketli, ilişkisel ve değişken yapısını vurgular. Bu bakımdan iktidar, sahip olunan bir nesne değil; sürekli icra edilen, farklı ilişkiler içinde yeniden kurulan ve karşı hamlelere açık olan bir işleyiştir.

Böylece iktidarın sınırları sabit değildir; iktidar hem baskı hem üretim, hem denetim hem yönlendirme, hem sınırlama hem de olanak yaratma biçimlerinde çalışabilir. Bu yönüyle Foucault, iktidarı yalnızca baskının görünür olduğu anlarda değil, bireyin davranışlarının düzenlendiği, bilgilerin sınıflandırıldığı ve öznellik biçimlerinin üretildiği daha ince düzeylerde takip eder.

İktidarın ağsal yapısı, onun mikro düzeyde işleyen tekniklerle kurulduğunu da gösterir. Okul, hastane, hapishane, fabrika ve aile gibi kurumlar, iktidarın yalnızca dışsal baskı biçimleriyle değil, gündelik tekrarlar, ölçme, sınıflandırma, gözetim, değerlendirme ve yönlendirme pratikleri aracılığıyla işlediği alanlardır. Bu nedenle modern iktidar, yalnızca hukukun yasaklayıcı diliyle değil; disiplinin, bilginin ve normların düzenleyici etkisiyle de işler. Burada normalleştirme, iktidarın üretken ve ağsal yapısının önemli bir görünümü olarak belirir; ancak bu mekanizmanın beden ve davranış düzeyinde nasıl somutlaştığı, 2.4'te normalleştirme mekanizmaları ve beden politikaları bağlamında daha ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. Böylece bu bölümde normalleştirme, iktidarın genel üretkenliğini gösteren bir geçiş noktası olarak kalırken, ayrıntılı çözümleme sonraki bölüme bırakılır.

İktidarın üretkenliği, bilgiyle kurduğu ilişkide daha da belirginleşir. Foucault'ya göre bilgi ve iktidar birbirinden ayrı düşünülemez; bilgi, iktidarın yalnızca aracı değil, aynı zamanda onun işleyiş koşullarından biridir. *Hapishanenin Doğuşu*'nda ifade ettiği gibi, "iktidar ve bilgi birbirlerini doğrudan içerir; iktidar ilişkileri olmadan bilgi alanı oluşmaz" (Foucault, 1975-2019, s. 33). Bu ifade, bilginin iktidardan bağımsız, tarafsız ve dışsal bir alan olarak kavranamayacağını gösterir. Foucault'nun burada ortaya koyduğu güçlük, bilginin yalnızca gerçeği betimleyen nötr bir etkinlik olmamasıdır: Bilgi, aynı zamanda neyin nesne hâline getirileceğini, kimin inceleneceğini, hangi davranışların normal ya da sapkın sayılacağını belirleyen bir iktidar işleyişine katılır.

Bilgi-iktidar ilişkisi, öznenin kuruluşunu da doğrudan etkiler. Birey, yalnızca iktidarın dışarıdan yönelttiği yasaklarla değil, kendisi hakkında üretilen bilgilerle, kategorilerle ve doğruluk ölçütleriyle de biçimlenir. Modern toplumlarda bireyin sağlıklı, normal, üretken, uyumlu ya da sapkın olarak tanımlanması, yalnızca betimleyici bir bilgi üretimi değildir; aynı zamanda özneyi belirli konumlara yerleştiren ve ona kendisini bu konumlar üzerinden tanıtan bir iktidar işleyişidir. Bu nedenle Foucault'da hakikat, iktidarın dışında yer alan saf bir doğruluk alanı olarak değil, iktidar ilişkilerinin içinden üretilen ve bu ilişkileri yeniden düzenleyen bir alan olarak anlaşılır.

Bu noktada iktidarın üretkenliği ile özgürlük sorunu arasındaki bağ daha açık hâle gelir. Eğer iktidar yalnızca baskılayan bir güç değil, aynı zamanda özneyi, bilgiyi, normları ve eylem alanlarını üreten bir ilişkiler ağı ise, özgürlük de iktidarın tamamen dışında yer alan saf bir alan olarak düşünülemez. Özgürlük, iktidar ilişkilerinin içinde, bu ilişkilerin nasıl işlediğini fark etme, onlarla mesafe kurma ve kimi durumlarda onları dönüştürme kapasitesiyle birlikte ele alınmalıdır. Bu nedenle Foucault'da özgürlük, iktidarın yokluğu değil; iktidar ilişkilerinin içinde açılan hareket alanları, karşı hamleler ve dönüşüm imkânlarıyla ilgilidir.

İktidarın üretken ve ilişkisel işleyişi dikkate alındığında, normalleştirme, beden ve norm ilişkisi açısından 2.4'te daha somut biçimde; normativitenin eleştirel zemini ve bedensel karşılık verme kapasitesi açısından ise 4.2'de Dorlin'in yaklaşımıyla birlikte yeniden ele alınacaktır. Burada vurgulanması gereken temel nokta, Foucault'nun iktidarı merkezî, sabit ve yalnızca baskıcı bir güç olarak değil; bilgi, norm, söylem, beden ve özneleşme süreçleri içinde işleyen üretken ve ağsal bir ilişki olarak kavramasıdır. Bu yaklaşım, özgürlüğü iktidarın dışında değil, iktidarın işleyiş biçimleri içinde beliren kırılgan ve stratejik bir imkân olarak düşünmenin zeminini hazırlar. Ancak bu üretken işleyiş yalnızca kurumlar, normlar ve bedenler düzeyinde değil; söylemin hangi hakikatleri mümkün kıldığı, hangi ifadeleri meşrulaştırdığı ve hangi özne konumlarını tanınabilir hâle getirdiği düzeyde de işler. Bu nedenle izleyen bölümde, söylemin iktidar ilişkileri içindeki kurucu rolü ele alınacaktır.

2.3. Söylemin İktidardaki Rolü

İktidarın bedene, davranışa ve gündelik ilişkilere nüfuz eden üretken bir işleyiş olarak ele alınması, Foucault'da söylem sorununu da doğrudan gündeme getirir. Çünkü iktidar yalnızca kurumlar, yasalar ya da disiplin teknikleri aracılığıyla değil; neyin doğru, normal, meşru ve söylenebilir olduğunu belirleyen söylemsel düzenler içinde de işler. Bu nedenle Foucault açısından söylem, yalnızca dilsel bir ifade alanı değil; hakikatin kurulmasına, normların belirlenmesine ve öznenin belirli konumlar içinde tanınmasına imkân veren bir üretim alanıdır. Klasik iktidar anlayışlarında güç çoğunlukla hukuki ve siyasal araçlar üzerinden düşünülürken, Foucault iktidarın bilgiyle, hakikatle ve söylemsel pratiklerle kurduğu bağı görünür kılar. Böylece söylem, iktidarın yalnızca kendisini ifade ettiği bir araç olmaktan çıkar; iktidar ilişkilerinin üretildiği, sürdürüldüğü ve kimi zaman dönüştürülebildiği bir alan hâline gelir. Eğer söylem hem hakikati kuruyor hem de öznenin hangi konumda konuşabileceğini belirliyorsa, hakikat artık iktidardan bağımsız ve dışsal bir ölçüt olarak kolayca düşünülemez. Bu noktada hakikat de iktidardan bağımsız, tarafsız ve dışsal bir bilgi alanı olarak değil; belirli söylemler içinde kurulan ve iktidar ilişkileriyle biçimlenen tarihsel bir üretim olarak düşünülmelidir.

Foucault, kitap olarak yayımlanan konferans metni *Söylemin Düzeni*'nde, söylemin iktidar için yalnızca bir araç değil, doğrudan mücadele edilen bir alan olduğunu belirginleştirir. Bu yaklaşımını şu sözlerle açık eder: "Söylem yalnızca kavgaları veya baskı sistemlerini açıklayan şey değil, onun için, onun vasıtasıyla mücadele edilen şey, ele geçirilmesi istenen erktir" (Foucault, 1971-1987, s. 12). Bu ifade, söylemin iktidarla olan çok yönlü ilişkisini açığa çıkarır: Söylem hem iktidarı meşrulaştırır hem de ona karşı direnişin stratejik zeminini oluşturur. Yani söylem yalnızca mücadelede kullanılan bir araç değil, aynı zamanda üzerinde mücadele edilen bir nesnedir. Böylece hakikat, sabit bir kategori olmaktan çıkar; tarihsel bir çatışma ve mücadele alanı olarak görünür hâle gelir. Söylemler durağan yapılar değil, sürekli değişen ve yeniden kurulan dinamiklerdir. Ancak bu dinamizm, söylemin bütünüyle serbest bir üretim alanı olduğu anlamına gelmez; söylemin dolaşımı görünmez sınırlarla düzenlenir. Foucault, modern toplumlarda söylemin üretiminin ve dolaşımının nasıl dizginlendiğini yine *Söylemin Düzeni*'nde uzun bir pasajla betimler; burada asıl mesele, toplumların söylemin tehlikeli olabilecek çoğulluğunu yönetme biçimleridir. Foucault bunu şu şekilde dile getirir:

> Her şey, sanki yasaklar, engeller, eşikler ve sınırlar, en azından kısmen, söylemin büyük üreyişi dizginlenmiş olsun diye, içerdiği zenginlik en tehlikeli bölümlerinden boşaltılmış olsun ve de düzensizliği en denetlenemeyecek olanları savuşturan figürlere uygun biçimde düzenlenmiş olsun diye cereyan ediyor; her şey sanki düşüncenin ve dilin oyunları arasından fışkırışının işaretlerine varıncaya dek, her şeyi silmek istemişlercesine cereyan ediyor. Hiç kuşkusuz bizim toplumumuzda ve sanırım bütün ötekilerde de ancak farklı bir profil ve vurgulamalarla, derin bir logofobi, bu olagelişlere karşı, söylenmiş şeylerin oluşturduğu bu yığma karşı, bütün o ifadelerin ortaya çıkıvermesine karşı, şiddetli, kesikli, kavgacı, aynı zamanda da düzensiz ve tehlikeli ne olabilirse onlara karşı, söylemin o kesintisiz ve düzensiz büyük uğultusuna karşı bir çeşit sağır endişe var. (Foucault, 1971-1987, s. 49)

Foucault'nun bu pasajda vurguladığı söylem korkusu, disiplinci iktidarın yalnızca bedenleri değil, sözün dolaşımını da düzenlediğini yönünde okunabilir. Söylem, serbestçe akan nötr bir ifade alanı değil; sınırlandırılan, sınıflandırılan ve belirli kurallara bağlanan bir düzendir. Bu açıdan yasaklar, eşikler ve sınırlar, söylemin rastlantısal çoğalmasını önleyen disipliner mekanizmalar gibi işler. Dolayısıyla söylemin denetimi, yalnızca neyin söylenemeyeceğini belirlemez; aynı zamanda hangi sözlerin meşru, kabul edilebilir ve hakikat değeri taşıyan sözler olarak dolaşıma gireceğini de belirler. Foucault'nun açtığı felsefi sorun, ifade özgürlüğünün yalnızca konuşma yasağının kaldırılmasıyla açıklanamayacağıdır. Çünkü söylem alanında sorun, yalnızca sözün yasaklanması değil; sözün hangi kurallar içinde tanınabilir, duyulabilir ve geçerli sayılabilir hâle geldiğidir.

Söylemin görünmez bir denetim altında düzenlenmesi, bireyin söz söyleme hakkının özgür iradenin saf bir sonucu olmaktan çok, iktidarın kurallarına bağlı bir çerçevede mümkün olabildiğini düşündürür. Konuşma hakkı, söylemsel normların izin verdiği ölçüde işler. Bu düzenleme yalnızca içerik sınırlaması değildir; aynı zamanda söylemsel normların yeniden üretimiyle birlikte yürür. Söylem alanında konuşulabilir olanla konuşulamaz olan arasında sürekli bir ayrım çizgisi bulunur. Hakikat olarak kabul edilen şeyler de yalnızca epistemolojik doğrulukla değil, kurumsal güçlerle ve iktidar ilişkileriyle birlikte belirlenir. Bu belirlenim yalnızca kurumların üstten dayatması gibi değil; hakikati üreten gündelik pratiklerin içinde de işleyen bir alışkanlıklar rejimi olarak okunabilir. Bu nedenle şu soru belirir: Hakikat bu kadar

kurumsal ve söylemsel düzeneklere bağlıysa, onu talep eden bilimsel söylemler gerçekten tarafsız olabilir mi? Bilimsel söylem de bu bakımdan bir hakikat rejiminin parçası olarak düşünülebilir.

Foucault, söylemin sınırlarını belirleyen denetim ilkelerini yine *Söylemin Düzeni* içinde disiplin kavramı üzerinden tartışır; burada disiplin, bir bilgi alanının üretim koşullarını kurarken aynı zamanda meşru sayılan söylemin sınırlarını belirleyen bir düzenleme ilkesi olarak işlev görür. "Disiplin, söylemin üretimindeki bir denetim ilkesidir. Kuralların sürekli olarak yeniden güncellenmesi şeklindeki bir kimliğin yardımıyla söylemin sınırlarını saptar" (Foucault, 1971-1987, s. 29). Disiplinin yalnızca bedenleri düzenleyen bir teknik olmadığını, aynı zamanda bilgi alanlarının iç sınırlarını da belirlediğini gösterir. Bir söylemin bilimsel, geçerli ya da meşru kabul edilmesi, yalnızca doğruluğuna değil, o söylemin bağlı olduğu disiplinin kurallarına da bağlıdır.

Bu çizgi, hakikatin de söylemsel bir üretim olarak anlaşılması gerektiğini gösterir. Hakikat, evrensel ve değişmez bir kategori olarak değil, belirli tarihsel koşullar içinde üretilen bir yapı olarak anlaşılır. Burada kullanılan anlamı ile hakikat rejimleri, doğruyu tanımlamakla kalmaz; doğrunun hangi ölçütlerle üretildiğini, hangi doğrulama usulleriyle geçerli sayıldığını ve kimin hangi yetkiyle konuşabildiğini belirleyen kurumsal-söylemsel düzenekler olarak konuşma yetkisini, deneyimlerin anlamını ve meşru öznellik biçimlerini de belirler. Üniversiteler, bilimsel araştırma merkezleri, devlet ve medya bu rejimin temel taşıyıcılarıdır. Burada kritik bir soru daha belirir: Hakikat rejimleri bu kadar belirleyiciyse, alternatif söylemler hangi koşullarda mümkün olabilir? Bu soru, çoğu zaman mevcut rejimin çatlaklarında beliren karşı söylemler üzerinden düşünülür. Bu bağlamda, doğruyu söylemenin dışarıdan serbest görünse bile fiilen söylemin iç disiplinine ve meşruiyet kurallarına bağlı olduğu; dolayısıyla hakikatin özgürlüğün otomatik müttefiki olmadığı fikri güç kazanır.

Burada ima edilen, hakikatin yalnızca epistemik değil; aynı zamanda söylemsel ve kurumsal bir disiplin sorunu olduğudur. Doğruyu söylemenin bile belirli kurallara bağlanması, hakikat üretiminin mutlak bir özgürlük etkinliği olarak görülemeyeceğini gösterir. Özgürlük, tam da söylemin içinde normları ters yüz etmekle ve onlara karşı pratikler geliştirmekle belirir. Ancak söylem yalnızca iktidarın aracısı değildir; aynı zamanda direnişin de zeminidir. Foucault, iktidarın her

yerde olduğu bir düzende direnişin de bu ilişkilerle birlikte belirlendiğini vurgular; çünkü söylem hem iktidarı pekiştiren hem de onu zayıflatan bir işleve sahiptir. Söylemin bu çift yönlü doğasını Foucault, *Cinselliğin Tarihi* adlı kitabında söylemler ve suskunluklar üzerinden kurduğu analizle en açık biçimde ortaya koyar. Bu noktayı şöyle ifade eder:

> Söylemler de tıpkı suskunluklar gibi sonsuza değin iktidara boyun eğmiş ya da ona karşı oluşturulmuş olmaktan uzaktır. Söylemin aynı zamanda iktidarın hem aracı hem sonucu olabileceği, ayrıca karşıt bir strateji için engel, tökez, direnme noktası ve çıkışta olabileceği karmaşık ve istikrarsız bir bütünü kabul etmek gerekir. Söylem iktidarı harekete geçirir ve üretir, onu güçlendirir ama aynı zamanda da yıpratır, zayıflatır ve onun silinmesini sağlar. (Foucault, 1976-2020, s. 101)

Burada vurgulanan temel nokta, söylemin tek yönlü ve sabit bir yapı olmadığıdır. Söylem, yalnızca iktidarın dışarıdan dayattığı bir dil düzeni gibi işlemez; iktidarın üretildiği, dolaşıma girdiği ve meşrulaştığı bir alan olduğu kadar, bu düzeneklerin kırılabildiği ve tersine çevrilebildiği çatlakları da içinde taşır. Bu nedenle söylemler, tamamlanmış ve istikrarlı formlar değil; sürekli müzakere edilen, gerilimlerle yeniden biçimlenen ve karşı hamlelere açık alanlar olarak düşünülür. Buradan hareketle özgürlük, söylemin dışında aranacak bir kaçış hattı değil; söylemin içinde normların yeniden dağıtıldığı, hakikat iddialarının sorgulandığı ve yeni özneleşme imkânlarının üretildiği pratiklerde beliren bir imkân olarak anlaşılır. Bu çerçeve, söylemi yalnızca bir yansıtma alanı gibi değil, iktidarın işlediği kadar dönüşebildiği bir mücadele zemini olarak ele almayı mümkün kılar.

Söylem iktidarı dolaşıma sokarken aynı anda onun zayıf noktalarını da görünür kılabildiğine göre, direnişin imkânı bu çift yönlü hareket içinde aranır: hangi ifadelerin meşru sayıldığı, hangi anlamların doğallaştırıldığı ve hangi hakikat iddialarının tartışma dışına itildiği soruları, aynı zamanda müdahale edilebilir düğüm noktalarını da işaret eder. Burada üretim ile dolaşımı ayırmak önemlidir: söylem bir yandan hangi ifadelerin üretilebileceğini koşullarken, öte yandan üretilmiş olanın hangi kanallarla görünür kalacağını da düzenler. Dolayısıyla mesele, söylemin iktidarı yalnızca pekiştirip pekiştirmediğinden çok, söylem alanında hangi eklemlerin yer değiştirebildiği ve hangi karşı hamlelerin normatif düzeni sarsabildiğidir. Söylem–iktidar ilişkisinin dijital teknolojiler, algoritmik görünürlük ve çevrimiçi

ifade alanlarının düzenlenmesi bağlamında nasıl yeniden biçimlendiği ise 4.4'te dijital görünürlük, gözetim ve yönetimsellik tartışması içinde ayrıca ele alınacaktır.

Bu bölümde söylem, yalnızca iktidarın üretkenliğini görünür kılan bir unsur olarak değil; bireyin normlara karşı direnme imkânlarını açan stratejik bir alan olarak da ele alınmıştır. Bu nedenle bir sonraki bölümde, normalleştirme mekanizmalarının ve beden politikalarının modern toplumda nasıl işlediği, söylemin kurduğu hakikat rejimleriyle birlikte değerlendirilecek; böylece iktidarın birey üzerindeki üretken etkileri daha somut biçimde izlenecektir.

2.4. Normalleştirme Mekanizmaları ve Beden Politikaları

İktidarın söylemle kurduğu ilişki, Foucault'da yalnızca hakikatin nasıl üretildiğini değil, bu hakikatlerin bedenler ve davranışlar üzerinde nasıl işlerlik kazandığını da gösterir. Söylemsel düzenler, neyin doğru, normal ve kabul edilebilir sayılacağını belirlerken; normalleştirme mekanizmaları bu belirlenimleri gündelik pratiklere, bedensel alışkanlıklara ve davranış biçimlerine taşır. Böylece iktidar, yalnızca söylenebilir olanı düzenleyen bir yapı olarak değil, bedenleri sınıflandıran, karşılaştıran, düzelten ve belirli normlara göre biçimlendiren somut bir işleyiş olarak görünür hâle gelir. Foucault'nun söylem, hakikat ve beden çözümlemeleri arasındaki bağı görünür kılar: söylem hakikatin sınırlarını kurarken, normalleştirme bu hakikatleri bedenler üzerinde uygulanabilir tekniklere dönüştürür. Bu geçiş, Foucault'nun normalleştirme mekanizmaları ve beden politikaları çözümlemesinde iktidarın üretken niteliğinin daha açık biçimde izlenmesini sağlar.

Normalleştirme, iktidarın üretken ve ağsal işleyişinin temel görünümlerinden biridir. Foucault'nun özellikle *Güvenlik, Toprak, Nüfus* derslerinde yaptığı ayrım, normalleştirmenin yalnızca var olan bir normale uyum sağlatma süreci olmadığını, tersine normal ile anormal ayrımını mümkün kılan normun kendisini üreten bir iktidar tekniği olduğunu gösterir. Norm, yalnızca davranışları düzenleyen soyut bir ölçüt değildir; bedenlerin hareketini, zamanını, duruşunu ve eyleme kapasitesini biçimlendiren somut bir düzenleme ilkesidir

Foucault açısından normal ile normalleştirme arasındaki fark bu noktada belirleyicidir. Normal, belirli bir normla uyumlu kabul edilen durum ya da davranış biçimini ifade ederken; normalleştirme, bu normun kendisini kuran, bireyleri,

bedenleri ve davranışları bu norma göre ölçen, sınıflandıran ve dönüştüren iktidar tekniğine işaret eder. Bu nedenle normal olan, kendiliğinden ve doğal bir ölçüt değil; belirli tarihsel, kurumsal ve söylemsel süreçler içinde üretilen bir konumdur. Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus* içinde yer alan 25 Ocak 1978 tarihli derste, disiplinci normalleştirmede önce normun kurulduğunu, normal ile anormal ayrımının ise bu normdan hareketle belirlendiğini vurgular: "temel ve birincil olan şey normal ve anormal değil, normun kendisidir" (Foucault, 2004-2019, s. 87). Bu vurgu, normalleştirmenin yalnızca var olan bir normale uyum sağlatmak olmadığını; normalin kendisini üretme, sapmayı tanımlama ve bireyleri bu ayrım etrafında düzenleme tekniği olduğunu açığa çıkarır.

Foucault'nun iktidar analizinde modern toplumun en belirgin özelliği, iktidarın baskıcı ve yasa merkezli bir güç olmaktan çıkarak normalleştirici ve düzenleyici bir forma bürünmesidir. Bu dönüşüm, normlar üreten ve bireylerin bedenlerini, davranışlarını ve düşüncelerini düzenleyen yeni bir iktidar işleyişinin zeminini hazırlar. Modern iktidar, disiplin ve biyopolitika teknikleriyle bireyi bir yandan daha üretken kılarken öte yandan itaatkârlaştırır. Bu paradoks, özgürlüğü artırıyormuş gibi görünen pratiklerin, aynı anda bireyi daha incelikli normlara bağlayabildiğini düşündürür. 2.2'de belirtildiği gibi, Foucault açısından normal olan kendiliğinden verili bir ölçüt değil, normalleştirme süreçleri içinde üretilen bir konumdur. Bu bölümde ise bu ayrımın beden politikaları düzeyinde nasıl işlediği izlenecektir. Bu nedenle beden politikaları, normalleştirmenin soyut bir norm dayatısı olarak değil, bedenin hareketlerini, duruşunu, zaman kullanımını ve davranış biçimlerini düzenleyen somut teknikler aracılığıyla işlediğini gösterir.

Foucault, disiplinin modern iktidar içindeki işlevini özellikle *Hapishanenin Doğuşu* adlı kitabında ayrıntılandırır; disiplinin uysal beden üretme kapasitesini, bedeni hem kontrol eden hem de işlevselleştiren bir teknikler bütünü olarak tarif eder. Bu hattı şöyle açar: "Disiplin, tabi kılınabilen, kullanılabilen, dönüştürülebilen ve geliştirilebilen uysal bedenler üretir." (Foucault, 1975-2019, s. 169). Disiplin, mekânın düzenlenmesi, zamanın planlanması ve bedenin bu düzen içinde konumlandırılmasıyla işler; askeri kışlalar, okullar, hastaneler ve fabrikalar gibi kurumlar bu işleyişi gündelik hayatın içine taşır.

Bu düzenekler içinde özgür hareket çoğu zaman normların izin verdiği hatlar boyunca mümkündür; bedenin hareketi bile ölçülür, ayarlanır ve yönlendirilir.

Foucault'nun beden politikaları kavramsallaştırması devreye girer. Foucault, bedenin yalnızca biyolojik bir varlık olmadığını, iktidarın doğrudan temas ettiği siyasal bir yüzey hâline geldiğini *Hapishanenin Doğuşu* adlı kitabında şu cümleyle kurar: "Beden yalnızca biyolojik değil, doğrudan siyasal bir alanın içindedir; iktidar ilişkileri onu kuşatır, damgalar, terbiye eder, zorlar." (Foucault, 1975-2019, s. 30). Bu çerçevede disiplin pratikleri, yalnızca fiziki hareketleri kontrol etmekle kalmaz; bireyin kendisiyle kurduğu ilişkiyi de dönüştürür. Özerklik iddiası, çoğu kez normlarla kurulan bu ilişki üzerinden yeniden biçimlenir: beden özgürce değil, normların çizdiği sınırlar içinde kendisi olur.

Foucault, bedene ilişkin bilinç ve hâkimiyet söylemlerini, bedenin iktidar tarafından kuşatılmasıyla birlikte ele alır. Burada bedenin kuşatılması, bedenin yalnızca dışarıdan baskı altına alınması ya da zor yoluyla denetlenmesi anlamına gelmez; bedenin hareketlerinin, alışkanlıklarının, arzularının, görünümünün ve kapasitesinin gündelik pratikler içinde düzenlenmesi anlamına gelir. Bu nedenle beden, Foucault'da yalnızca biyolojik bir organizma olarak değil, iktidar ilişkileri tarafından çalıştırılan, biçimlendirilen ve belirli normlara göre okunabilir hâle getirilen siyasal bir alan olarak düşünülür. Foucault bu ilişkiyi şu sözlerle ifade eder:

> Bedene hâkim olma, beden bilinci ancak iktidarın bedene kuşatmasıyla elde edilmiştir. Jimnastik, ilmî antrenmanlar, kas geliştirme, çıplaklık, güzel bedene duyulan arzu... Tüm bunlar çocukların, askerlerin, sağlıklı bedenler üzerinde iktidarın uyguladığı kararlı, inatçı, titiz bir çalışmanın ürünüdür. (Foucault, 2020, s. 43)

Bu pasaj, beden bilincinin ve bedene hâkim olma arzusunun iktidardan bağımsız, doğal ya da yalnızca bireysel bir deneyim olarak düşünülemeyeceğine işaret eder. Jimnastik, antrenman, kas geliştirme, sağlık ve güzellik pratikleri ilk bakışta kişinin kendi bedeni üzerinde özgürce yürüttüğü faaliyetler gibi görünebilir; ancak Foucault açısından bu pratikler, bedenin belirli ölçülere göre çalıştırıldığı, disipline edildiği ve arzu edilir biçimlere yönlendirildiği bir iktidar alanı içinde işler. Dolayısıyla beden, yalnızca biyolojik bir veri değil; iktidarın bilgi, norm, arzu ve gündelik alışkanlıklar aracılığıyla ürettiği tarihsel ve siyasal bir yüzeydir. Bu nedenle Foucault'nun beden çözümlemesi, iktidarın yalnızca kurumlar, yasalar ya da söylemler düzeyinde değil; bedenin eğitilmesi, alıştırılması, denetlenmesi ve belirli kapasitelerle donatılması düzeyinde de işlediğini düşündürür.

Ancak Foucault'nun beden çözümlemesi, bedenin disiplin, normalleştirme ve iktidar teknikleri içinde nasıl üretildiğini güçlü biçimde ortaya koyarken, bedenin tehdit karşısında nasıl donduğu, geri çekildiği, savunmaya geçtiği ya da savunma kapasitesinden nasıl mahrum bırakıldığı sorusunu doğrudan merkeze almaz. Bu nokta, Dorlin'in özsavunma ve bedensel muktedirlik tartışmasının devreye girdiği yerdir. Dorlin, Foucault'nun beden politikaları analizini, bedenin yalnızca iktidar tarafından biçimlendirilmesi değil, aynı zamanda saldırı, korku, savunmasızlık ve karşılık verme kapasitesi içinde nasıl konumlandığı sorusuna doğru genişletir. Bu nedenle dördüncü bölümde Elsa Dorlin'in özsavunma ve bedensel muktedirlik tartışması, bedenin yalnızca iktidarın nesnesi değil, aynı zamanda eleştirinin ve direnişin konumlanmış zemini olarak nasıl düşünülebileceğini açmak için yeniden ele alınacaktır.

Bu bölümün mevcut hattına dönüldüğünde ise, Foucault'da beden politikalarının yalnızca disiplinci tekniklerle sınırlı kalmadığı; disiplinin bireysel bedeni düzenleyen işleyişinden biyopolitikanın nüfusu hedef alan düzenleme biçimlerine doğru genişlediği görülür. Bu nedenle şimdi, disiplinci beden analizinden biyo-iktidar ve nüfusun düzenlenmesi sorununa geçmek gerekir.

Foucault'nun beden politikaları analizinin bir sonraki adımı, disiplinci tekniklerin bireysel bedenden nüfus düzeyine doğru nasıl genişlediğini izlemektir. Bu noktada biyopolitikayı modern iktidarın nüfusu düzenlemek için geliştirdiği stratejiler olarak ele alır: disiplin bireysel bedene odaklanırken, biyopolitika toplumsal bedeni, yani nüfusu yönetir. Foucault'nun iktidarı yalnızca tekil bedenleri terbiye eden disiplinci teknikler üzerinden değil, doğum, ölüm, sağlık, yaşam süresi ve risk gibi nüfusa ilişkin süreçler üzerinden de düşündüğünü gösterir.

Foucault, *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinde modern biyo-iktidarın iki temel kutup etrafında geliştiğini belirtir:

> Biri makine olarak bedeni merkez almıştır: bedenin terbiyesi, yeteneklerinin artırılması, güçlerinin ortaya çıkarılması, yararlılığıyla itaatkârlığının paralel gelişmesi, etkili ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleşmesi; bütün bunlar disiplinleri, yani insan bedeninin anatomo-politiğini oluşturmuştur. Biraz daha sonra oluşan ikinci kutup ise tür-bedeni, canlı varlığın mekaniğiyle iç içe geçmiş ve biyolojik süreçlerin dayanağı olan bedeni merkez almıştır: çoğalma, doğum ve ölüm

> oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi, uzun ömürlülük ve bunları etkileyebilecek bütün koşullar; bunların sorumluluğunun yüklenilmesi de bir biyo-politika aracılığıyla gerçekleşmiştir. (Foucault, 1976-2020, s. 99)

Bu ayrım, disiplin ile biyopolitika arasındaki sürekliliği açık hâle getirir: disiplin tekil bedeni eğitir, ölçer ve kullanılabilir kılarken; biyopolitika nüfusu doğurganlık, sağlık, ölüm oranları, yaşam süresi ve risk hesapları üzerinden düzenler. Doğurganlık politikaları, halk sağlığı önlemleri, yaşam süresi, hastalık oranları ve nüfus istatistikleri gibi düzenlemeler, bireyleri ve toplumsal yaşamı belirli normallik ölçütlerine göre biçimlendirir. Bireysel özgürlük, yalnızca kişisel tercih alanı içinde değil; istatistikler, standartlar, sağlık söylemleri ve nüfus verileri tarafından düzenlenen daha geniş bir iktidar alanı içinde yeniden tanımlanır. Normalleştirme, yalnızca tek tek bedenleri disipline eden bir teknik olmaktan çıkar; yaşamın genel koşullarını düzenleyen biyopolitik bir mekanizma hâline gelir.

Sonuç olarak normalleştirme mekanizmaları, bedeni üretken kılarken aynı zamanda onu normlara bağlar. Özgürlük, bu ilişkilerin dışında değil; çoğu zaman bu normatif düzenlemelerin çatlaklarında, bedensel karşılık biçimlerinde ve öznenin kendisini belirleyen normlarla kurduğu eleştirel ilişkide belirir. Normalleştirme ve beden politikaları, Foucaultcu özgürlük tartışmasında yalnızca iktidarın baskıcı etkilerini değil, öznenin hangi bedensel ve normatif koşullar içinde hareket edebildiğini de görünür kılar. Sonraki bölümde bu çatlakların hakikat rejimleri bağlamında nasıl düşünülebileceği ele alınacak; hakikat, bireyi yalnızca kuran değil, aynı zamanda direnişe ve başka türlü özneleşme biçimlerine zemin açabilen bir ilişki olarak tartışılacaktır.

2.5. Hakikat Rejimleri ve Özgürlüğün Sorunsallaşması

Beden politikaları ve disiplin teknikleri, iktidarın yalnızca dışsal bir zorlamayla değil, bireyin davranışlarını düzenleyen somut pratikler aracılığıyla işlediğini gösterir. Ancak Foucault açısından bu düzenleme yalnızca bedensel alışkanlıklar ve kurumsal denetimlerle sınırlı değildir; bilginin üretimi ve hakikatin kuruluşu da aynı iktidar alanının parçasıdır. Hakikat, bu çerçevede mutlak, değişmez ve iktidardan bağımsız bir gerçeklik olarak değil; belirli tarihsel koşullar içinde kurulan, dolaşıma sokulan ve özneyi tanımlayan bir düzenleme olarak ele alınır. Böylece disiplinin bedeni biçimlendiren yönü ile hakikatin özneyi kuran yönü birbirini tamamlar:

beden, normlara göre düzenlenirken; özne, belirli hakikatler içinde kendisini tanımaya, adlandırmaya ve konumlandırmaya başlar.

Bu çerçevede bilimsel söylemler, tarafsız bir gözlem alanını temsil etmekten ziyade doğruyu üretirken aynı anda ayrımlar, normlar ve meşruiyet ölçütleri de kurar. Dolayısıyla tarafsız bilgi iddiası, bilginin tarihsel ve toplumsal koşullarını görünmezleştirme riskini taşır.

Bilginin tarihselliğini yalnızca teorik bir not olarak kabul etmek değil; bu tarihselliği analizin hareket noktası hâline getirmektir. Çünkü farkındalığın geri çekildiği yerde özne, kendini tarafsız sanarak, açıklamaya çalıştığı koşulları fiilen askıya alabilir. Bu yüzden toplumsal baskıyı ve güç ilişkilerini başlangıç düzlemi olarak tanımayan tarafsızlık söylemi, istemeden de olsa mevcut baskı rejimlerinin yeniden üretimine eklemlenme ihtimalini taşır. Buradaki teorik sorun, hakikat iddiasının yalnızca bilgi üretmemesi; aynı zamanda hangi öznelerin konuşabileceğini, hangi deneyimlerin bilgi sayılacağını ve hangi konumların dışarıda bırakılacağını belirlemesidir.

Foucault'nun bilgi–iktidar arasındaki ilişkiyi *Hapishanenin Doğuşu*'nda özellikle açık biçimde ifade eder. "Bilginin ancak iktidar ilişkilerinin askıya alındığı yerde olabileceğini düşünen anlayıştan vazgeçmek gerekir. İktidar ve bilgi birbirlerini doğrudan içerir; iktidar ilişkileri olmadan bilgi alanı oluşmaz" (Foucault, 2020, s. 33). Bu vurgu, hakikati iktidardan bağımsız ve özgür bir alan olarak düşünmeyi güçleştirir; hakikatin iktidar ilişkilerinin içinde üretildiğini düşündürür. Eğer bilgi, iktidar ilişkileri askıya alındığında ortaya çıkan saf bir etkinlik değilse, öznenin kendisini doğru bilgi aracılığıyla tanıması da iktidar ilişkilerinden bağımsız değildir. Bu durumda özgürlük sorusu, yalnızca hakikate ulaşmakla değil, hangi hakikatlerin hangi iktidar ilişkileri içinde üretildiğini sorgulamakla ilgilidir.

Hakikat bu bağlamda, belirli tarihsel dönemlerde geçerli olan söylemlerle ve kurumsal düzenlemelerle tanımlanır. Foucault, bu durumu hakikat rejimleri kavramıyla açıklar. Hakikat rejimleri yalnızca epistemik doğruluk ölçütlerini değil; hangi söylemlerin meşru sayılacağını, kimlerin konuşmaya yetkili görüleceğini ve hangi bilgilerin dolaşımda tutulacağını belirleyen normatif çerçeveyi de içerir. Bu yüzden alternatif söylemler sorusu, dışarıda serbest bir üretim alanına değil, çoğu zaman rejimin kendi çatlaklarına ve gerilimlerine bağlanır: karşı-söylemler, tam da bu çatlaklarda belirebilir. Foucault, hakikatin bu biçimde düzenlenmesini *Söylemin*

Düzeni'nde söylemsel zaptiye fikri üzerinden açık eder; doğruyu söylemenin bile belirli bir iç disipline bağlandığını vurgular. Bunu şu cümleyle dile getirir: "Vahşi bir dış-mekânın alanı içinde doğruyu söylemek her zaman mümkündür; ama doğru çizgide olmanın tek yolu, insanın söylemlerinin her birinde yeniden harekete geçirmek zorunda olduğu söylemsel bir zaptiyenin kurallarına uymaktır" (Foucault, 1971-1987, s. 28). Bu ifade, özgürlüğün söylemsel kurallardan bütünüyle bağımsız, saf bir dışarısı olarak düşünülemeyeceğini gösterir. Çünkü doğru çizgide kalmak, yalnızca doğruyu dile getirmekle değil, doğruyu hangi kurallar içinde, hangi meşru dil aracılığıyla ve hangi kabul edilebilir konumdan söylediğimizle ilgilidir. Bu nedenle özgürleşme, hakikatin dışında konumlanmak değil; hakikat olarak kabul edilen şeylerin hangi söylemsel disiplinler tarafından üretildiğini fark etmekle başlar. Başka bir deyişle özgürlük, kurallardan tamamen arınmış bir söz alanı değil, bu kuralların zorunlu ve doğal olmadığını görebilme imkânıdır. Böylece özne, kendisini belirleyen hakikat rejimlerine bütünüyle teslim olmak yerine, onların sınırlarını sorgulayarak başka düşünme, konuşma ve var olma biçimlerine yönelme olanağı kazanır. Hakikatin üretimi yalnızca bilgi alanında değil, iktidar ilişkilerinin farklı düzeylerinde işlev görür. Bilimsel bilgi, hukuki düzenlemeler, ahlaki normlar ve kültürel değerler, hakikatin çeşitli alanlardaki düzenleyici etkilerini taşır.

Örneğin modern tıp, bedenleri sınıflandıran; normal ve anormal kategorilerini kuran bilgi rejimleri üretir. Bu rejimler sağlık politikalarını ve davranış kalıplarını şekillendirirken, bireyin kendini nasıl anlamlandıracağını da belirleyebilir. Benzer biçimde psikiyatrik söylemler, ruhsal durumları normatif bir çerçevede tanımlayarak özneleşme süreçlerine müdahil olur. Bu örnekler, Foucault'nun tıp, psikiyatri, ceza hukuku ve cinsellik üzerine geliştirdiği analizlerde görülen ortak bir noktaya işaret eder: bilgi alanları yalnızca nesnelerini tanımlamaz, aynı zamanda bu nesnelerle ilişkilenecek özne biçimlerini de üretir.

Hakikat, geleneksel anlamda kendiliğinden özgürleştiren bir imkân olmaktan çok, öznenin kendisini belirli normlar, kategoriler ve doğruluk ölçütleri içinde tanımasını sağlayan stratejik bir düzlem hâline gelir. Foucault'nun "Özne belli bir hakikat oyununa nasıl dahil olur?" sorusu, hakikatin yalnızca dışarıdan dayatılan bir bilgi düzeni olmadığını; öznenin kendisini tanıma, kurma ve dönüştürme biçimleriyle birlikte işlediğini gösterir (Foucault, 1984-2011, s. 234). Bu soru, hakikat ile özneleşme arasındaki bağı doğrudan görünür kılar: özne, hakikatin yalnızca nesnesi

değildir; aynı zamanda belirli hakikat oyunları içinde kendisini tanımaya, ifade etmeye ve dönüştürmeye çağrılan bir varlıktır. Bu nedenle hakikatin düzenlenişi, aynı zamanda öznenin kendi üzerine düşünme ve kendisini başka türlü kurma imkânlarını da belirlediği ölçüde, özgürlük sorunsalını yeniden açar.

Foucault'nun hakikat oyunları kavramı ise bireyin bu süreçteki rolünü daha açık hâle getirir. Hakikat oyunları, bireylerin kendilerini hangi normlara, söylemsel kurallara ve doğruluk ölçütlerine göre tanımladıklarını belirleyen stratejik düzeneklerdir. Ancak bu oyunlar kapalı devre sistemler değildir; birey, bu oyunların işleyişini fark ederek onların içinde başka düşünme, konuşma ve var olma biçimleri geliştirme imkânına sahiptir. Dolayısıyla özgürlük, verili bir hakikat rejiminin bütünüyle dışına çıkmak değil; o rejimin içindeki çatlakları kullanarak, normların doğal ve zorunlu görünen dayatısını sarsan yeni öznellik biçimleri inşa etmektir.

Bu nedenle Foucault'nun hakikat rejimleri analizi, iktidarın yalnızca yasakçı bir mekanizma olmaktan çıkıp epistemolojik ve özne kurucu bir güç hâline geldiğini görünür kılar. Hakikat, verili ve tarafsız bir töz olmaktan çok, söylemsel formasyonların, kurumsal düzeneklerin ve normatif stratejilerin kesişiminde üretilen tarihsel bir yapı olarak kavranır. Özgürlük de hakikat rejimlerinin tamamen dışında konumlanan saf bir alan değil; bu rejimlerin işleyişini görünür kılma, sınırlarını sorgulama ve başka düşünme biçimlerine alan açma pratiği olarak düşünülmelidir.

3. ÖZNELEŞME SÜREÇLERİ: ETİK, KENDİLİK VE ÖZGÜRLÜK

3.1. Özneleşme Sorunu ve Foucault'nun Yaklaşımı

Felsefe tarihinde özne kavramı, çoğu zaman bilginin, ahlâkın ve özgürlüğün merkezinde düşünülmüştür. Descartes'tan itibaren modern felsefenin temel dayanaklarından biri, düşünen ve kendisinden hareketle kesin bilgiye ulaşabilen özne fikridir. Descartes'ın cogito ergo sum önermesi, özneyi bilginin sağlam zemini olarak konumlandırırken; Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*'nde bu hattı özerklik fikri üzerinden etik alana taşır ve özneyi kendi yasasını koyabilen rasyonel bir varlık olarak ele alır (Kant, 1785-2020). Bu çerçevede özne, kendi iradesiyle eyleyebilen, kendinde bir özerklik alanına sahip kurucu bir varlık olarak kabul edilir.

Bu noktada Foucault'nun müdahalesi, Descartes ya da Kant'ın özne anlayışını doğrudan bugünün iktidar ilişkileri ölçütüne göre yargılamak değildir. Daha çok, modern felsefede kurucu, bilen ve özerk kabul edilen öznenin kendisinin hangi tarihsel pratikler, bilgi biçimleri, normlar ve iktidar ilişkileri içinde kurulduğunu soruşturmaktır. Nitekim Foucault, Özne ve İktidar'da çalışmasının temel sorusunu, insanın nasıl özneye dönüştüğü problemi etrafında kurar (Foucault, 1982-2021, s. 50). Bu nedenle Foucault açısından mesele, öznenin var olup olmadığını tartışmak değil; öznenin hangi söylemler, kurumlar, doğruluk biçimleri ve iktidar teknikleri aracılığıyla belirli bir konuma yerleştirildiğini incelemektir. Böylece tartışma, klasik anlamda öznenin bilginin ve ahlaki özerkliğin temeli olup olmadığı sorusundan, öznenin hangi koşullar altında kendisini bilen, özgür, normal ya da sorumlu bir varlık olarak tanıdığı sorusuna yönelir. Bu dönüşüm, özgürlük sorununu da değiştirir: Özgürlük artık yalnızca öznenin içsel özerkliğiyle değil, öznenin kendisini kuran bilgi biçimleri, normlar ve iktidar ilişkileriyle kurduğu eleştirel ilişki içinde düşünülmelidir.

Descartes ve Kant üzerinden özetlenen kurucu ve özerk özne anlayışı karşısında Foucault'nun müdahalesi, bu özneyi doğrudan reddetmekten çok, öznenin hangi tarihsel süreçler içinde kurulduğunu sormasıyla belirginleşir. Bu soru, özellikle *Özne ve İktidar'* da metnindeki temel yönelim de iktidarın genel bir teorisini kurmaktan çok, insanların hangi süreçlerle özne hâline getirildiğini incelemektir. Foucault bu özneleşme problemini, özneyi sabit bir töz olmaktan çıkarıp tarihsel bir soruya dönüştürdüğü metinlerinde açıkça kurar. Bu dönüşümü ifade ederken şunu sorar:

“Nasıl olup da insan kendisini özneye dönüştürür?” (Foucault, 1982-2021, s. 50). Foucault’nun bu sorusu, özneyi metafizik bir sabite olarak değil, tarihsel olarak kurulan bir problem olarak düşünmeye açar. Bu vurgu, özneleşmenin tamamlanmış bir kimlik değil, iktidar, bilgi ve hakikat ilişkileri içinde sürekli yeniden kurulan bir süreç olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Özgürlük sorunu açısından burada asıl mesele, özneleşme ile özgürleşmenin doğrudan özdeşleştirilip özdeşleştirilemeyeceğidir: Eğer özne, iktidar ilişkileri içinde oluşuyorsa, bu durum özneleşmenin her zaman bir özgürleşme olduğu anlamına gelir mi, yoksa daha incelikli bir tabiiyet biçimine mi işaret eder?

Foucault’ya göre özneleşme, iktidar ve bilgi ilişkilerinin bir ürünüdür. Bu bağlamda iktidar, yalnızca yasaklayan ve baskılayan bir güç değil, bireyin kimliğini ve varlık tarzını kuran üretken bir mekanizmadır. İktidar, bedenlerimizi disipline eder, arzularımızı şekillendirir ve hakikat oyunları aracılığıyla kendimizi nasıl tanımlayacağımızı belirler. Foucault’nun analizinde bilgi, bu sürecin yalnızca aracı değil, iktidarın kurucu unsurlarından biridir. Özneleşme, bilgi alanından bağımsız ilerlemez; çünkü hakikat üretimi, aynı anda öznenin kendini nasıl tanımlayacağını da belirleyen bir iktidar düzenlenmesidir. *Özne ve İktidar’*da Foucault’nun iktidarı “başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunma tarzı” olarak tanımlaması, iktidar ilişkilerinin yalnızca baskı ya da yasaklama üzerinden değil, mümkün eylem alanlarını düzenleme üzerinden işlediğini gösterir (Foucault, 1982-2021, s. 74).

Klasik özne anlayışının aksine, Foucault’nun perspektifinde özne, kendi dışında kurulan normatif düzenekler ve söylemsel pratikler tarafından biçimlendirilir. Modern toplumda birey, sadece hukuki yasalarla değil, normlarla ve disiplin teknikleriyle kuşatılmıştır. Okullar, hastaneler, fabrikalar, hapishaneler gibi kurumlar, bireyleri yalnızca belirli davranış kalıplarına uymaya zorlamaz; aynı zamanda onların düşünce biçimlerini ve kendilik algılarını da şekillendirir. Foucault’nun *Hapishanenin Doğuşu*’nda belirttiği gibi, “Disiplin birey imal etmektedir; bireyleri kendine hem nesne olarak, hem de icraatının aracı olarak veren iktidara özgü bir tekniktir” (Foucault, 1975-2019, s. 210). Bu ifade, disiplinci kurumların özneyi yalnızca dışarıdan denetlemediğini; onu bilgi, norm ve davranış kalıpları içinde kurduğunu işaret eder.

Birey, iktidarın yalnızca üzerinde uygulandığı bir nesne değildir; aynı zamanda iktidarın işleyişinde tanımlanan, sınıflandırılan ve kendi kendisini bu sınıflandırmalar

içinde tanımaya yönlendirilen bir özne konumudur Foucault'ya göre soru, soyut bir özerklik iddiasından çok, görünmez iktidar ağlarının içinde özerkliğin nasıl kurulabildiğine doğru kayar: Birey, bu kadar yaygın ve görünmez bir iktidar ağı içinde kendisiyle nasıl bir mesafe kurabilir? Foucault açısından bu mesafe, iktidar ilişkilerinin bütünüyle dışına çıkmakla değil, öznenin kendisini kuran normları tanıması, bu normlarla ilişkisini problemleştirmesi ve kendilik pratikleri aracılığıyla kendisiyle başka türlü bir ilişki kurmasıyla mümkün olabilir.

Özne ve İktidar metninde Foucault'nun özneleşme tartışması, bireyin yalnızca iktidara dışarıdan maruz kalan bir varlık olmadığını; aynı zamanda bilgi, kurum ve normlar aracılığıyla belirli özne konumlarına yerleştirildiğini düşündürür. Bu sorun, *Hapishanenin Doğuşu*'nda disiplinci iktidar çözümlemesiyle daha somut hâle gelir. Foucault'nun "Disiplin birey imal etmektedir; bireyleri kendine hem nesne olarak, hem de icraatının aracı olarak veren iktidara özgü bir tekniktir" sözü, disiplinin bireyi yalnızca denetlemediğini, onu tanımlanabilir ve yönetilebilir bir konum içinde kurduğunu belirtir (Foucault, 1975-2019, s. 210). Bu nedenle özneleşme, her durumda özgürleşme anlamına gelmez; özne hâline gelmek, aynı zamanda belirli bilgi rejimleri ve kurumlar tarafından tanınabilir, sınıflandırılabilir ve yönlendirilebilir hâle gelmek anlamına da gelebilir. Dolayısıyla özgürlük sorunu açısından asıl mesele, toplumsal kurumların ve normların şekillendirdiği bir özneleşme sürecinde bireyin kendisiyle kurduğu ilişkinin hangi koşullarda eleştirel bir mesafe ve dönüşüm imkânı taşıyabileceğidir.

Foucault, özneleşmeyi yalnızca iktidarın dayattığı tek yönlü bir süreç olarak görmez; bu süreç aynı zamanda direnişin ve dönüşümün de zeminidir. İktidarın her yerde oluşu, özgürlüğün imkânsızlığını değil, özgürlüğün ancak iktidar ilişkileri içinde sürekli müzakere edilen bir pratik olarak var olabileceğini işaret eder. Foucault'nun son dönem çalışmalarında özgürlük, iktidarın dışında bulunan sabit bir durumdan çok, öznenin kendisiyle kurduğu ilişkiyi dönüştürme kapasitesiyle birlikte düşünülür. Bu bağlamda Foucault'nun "olduğumuz şeyi reddetmek ve farklı bir şekilde var olabilmenin olanaklarını keşfetmek" yönündeki vurgusu, özgürlüğü verili kimlik biçimlerinden uzaklaşma ve başka özneleşme imkânlarını araştırma pratiği olarak kavramayı mümkün kılar (Foucault, 1982-2021, s. 46).

Ancak bu reddetme edimi kendiliğinden ve mutlak bir özgürlük alanı açmaz. Öznenin kendisine dayatılan kimlik biçimleriyle arasına mesafe koyması

özgürleştirici bir imkân taşısa da, bu mesafe her zaman yeni normlara, yeni görünürlük biçimlerine ya da yeni kendini yönetme zorunluluklarına eklemlenme riskiyle karşı karşıyadır. Bu nedenle Foucault açısından özgürlük, iktidardan kesin bir kopuş değil, iktidar ilişkileri içinde sürekli yeniden kurulan eleştirel bir pratiktir.

Bu gerilim, özneleşme sorununun günümüzde dijital teknolojilerle neden daha karmaşık hâle geldiğini de açıklar; çünkü dijital alan, bir yandan bireye kendini ifade etme ve farklı kimlik biçimleri deneme imkânı sunarken, diğer yandan bu ifadeleri görünürlük, performans, veri üretimi ve oto-denetim mekanizmaları içinde yeniden düzenler.

Foucault'nun yaklaşımı, özneyi aşkın bir varlık olarak değil, iktidar ilişkileri ve bilgi rejimleri içinde sürekli kurulan bir süreç olarak kavramamızı sağlar. Bu anlayış, özneleşmenin özgürlükle olan ilişkisini radikal biçimde sorunsallaştırır: Eğer özneleşme, iktidarın en etkili araçlarından biri ise, özgürlük ancak bu ilişkilerin farkında olarak, onları dönüştürmeye yönelik stratejiler geliştirmekle mümkün olabilir. Foucault'da özgürlük, öznenin iktidardan önce sahip olduğu doğal bir yeti değil; öznenin kendisini kuran iktidar, bilgi ve hakikat ilişkileriyle kurduğu eleştirel mesafede beliren tarihsel bir imkândır. Bu nedenle bir sonraki bölümde, kendilik teknolojileri bağlamında özgürlüğün iktidar ilişkileri içinde hangi koşullarda ve hangi pratikler üzerinden yeniden kurulabileceği tartışılacaktır. Bu çerçevenin dijital görünürlük, algoritmik yönlendirme ve çevrimiçi özneleşme biçimleriyle ilişkisi ise 4.4'te dijital görünürlük ve yönetimsellik tartışması içinde ayrıca değerlendirilecektir.

3.2. Kendilik Teknolojileri: Etik ve Özgürlük Arasında

İktidarın üretken doğası ve özneyi biçimlendiren işleyişi, Foucault'da özgürlük sorununu doğrudan özneleşme meselesine bağlar. Çünkü özne, iktidar ilişkilerinin dışında önceden verilmiş, bütünüyle bağımsız bir varlık olarak değil; bilgi, norm, söylem ve pratikler içinde kurulan tarihsel bir konum olarak düşünülür. Bu durumda özgürlük sorusu, öznenin iktidardan tamamen bağımsız olup olamayacağı sorusundan çok, kendisini kuran ilişkilerle nasıl bir eleştirel mesafe kurabileceği sorusuna dönüşür. Foucault'nun kendilik teknolojileri kavramı, özneleşmenin yalnızca tabiiyet üreten bir süreç olarak değil, kişinin kendisiyle kurduğu ilişki içinde dönüşüm ve özgürleşme imkânı taşıyan bir pratik alanı olarak da ele alınmasına

olanak verir. Buradaki teorik sorun, kendilik pratiklerinin çift yönlü karakteridir: özne bu pratikler aracılığıyla kendisini dönüştürebilir; fakat aynı pratikler, onu belirli normlara daha sıkı biçimde bağlayan bir özdenetim mekanizmasına da dönüşebilir.

Foucault, 1980'lerde özellikle *Özne ve İktidar* metni ile *Kendilik Teknolojileri* başlıklı konuşmasında, özneleşmenin yalnızca dışsal iktidar pratiklerinin sonucu olmadığını; bireylerin kendi üzerlerinde uyguladıkları teknikler aracılığıyla da özne konumuna geldiklerini tartışır. Bu yönelim, Foucault'nun son döneminde iktidar analizini etik özneleşme, kendilik kaygısı ve hakikatle ilişki sorununa açtığı bağlamda değerlendirilmelidir. Bu teknikler, bireyin düşünce, davranış ve duygularını belirli normlara göre düzenlemesini mümkün kılar. Foucault, *Kendilik Teknolojileri* başlıklı konuşmasında bu pratikleri şöyle tanımlar: "Kendilik teknolojileri, bireylerin kendi bedenlerini, ruhlarını, düşüncelerini, davranışlarını ve varlık biçimlerini belli bir ideale veya normatif düzene göre dönüştürmelerine imkân veren pratiklerdir" (Foucault, 1982-2021, s. 43). Bu tanım, kendilik teknolojilerinin yalnızca içsel bir ahlak meselesi olmadığını düşündürür; çünkü öznenin kendi üzerinde çalışması her zaman belirli doğruluk ölçütleri, normlar ve ideal varoluş biçimleriyle ilişki içinde gerçekleşir.

Bu nedenle kendilik teknolojileri, özgürleşme ile uyumlaştırma arasındaki gerilim içinde ele alınmalıdır: Bireyin kendi üzerinde çalışması gerçekten bir özgürleşme imkânı mı yaratır, yoksa özneyi daha incelikli biçimde iktidarın taleplerine uyumlu hâle mi getirir? Foucault'nun antik etik üzerine yönelimi, bu sorunun tarihsel olarak farklı biçimlerde ele alınabileceğini gösterir. Antik Yunan'da ve Roma'da etik yaşamın merkezinde kendine özen gösterme kavramı yer alır. Bu, yalnızca bireysel bir ahlaki tutum değil, aynı zamanda politik yaşamla yakından ilişkili bir pratiktir (Foucault, 2015, s. 10, 13). Foucault'nun antik etik üzerine ilgisi, öznenin kendisiyle ilişkisini yalnızca bilgiye sahip olma meselesi olarak değil, yaşamını biçimlendiren pratik bir çalışma olarak düşünmesinden kaynaklanır. Kendine özen göstermek, bireyin kendi üzerinde çalışarak kendini dönüştürmesi anlamına gelir.

Ancak Foucault'nun antik etik üzerine yaptığı çözümlemede, kendilikle kurulan ilişkinin modern dönemde farklı bir biçim aldığı vurgulanır. Foucault, *Öznenin Yorumbilgisi*'nde bu dönüşümü Kartezyen an bağlamında tartışır; burada "Kartezyen an", Descartes'la birlikte hakikate erişimin öznenin etik dönüşümünden çok, bilen öznenin yöntemsel kesinliği ve kendini bilmesi üzerinden temellendirilmeye

başlanmasını ifade eder. Bu nedenle mesele, modern felsefede kendini bilme ilkesinin kendine özen gösterme pratiği karşısında nasıl ayrıcalıklı hâle geldiğini açıklamaktır (Foucault, 2015, s. 18-21). Bu çerçevede kendini bilme, antik dönemde etik dönüşümün bir parçası olarak işleyen kendilik ilişkisinden uzaklaşarak, modern felsefede bilginin kesinliği ve öznenin kendini temellendirmesi sorunuyla daha yakından ilişkilendirilir.

Dolayısıyla burada Descartes'a yapılan gönderme, bağımsız bir Descartes yorumu olarak değil, Foucault'nun modern özneleşme tarihine ilişkin okumasının bir parçası olarak kullanılmaktadır. Bu dönüşüm, özgürlük sorusunun hangi zeminde kurulacağını da değiştirir. Özgürlük, yalnızca öznenin kendi üzerinde etik bir dönüşüm gerçekleştirme kapasitesi içinde değil, hakikatin ölçütleriyle doğrulanan bir özne konumunun kurulumu içinde de düşünülmeye başlanır. Burada mesele, basitçe kendini bilmenin olumsuz bir şey olup olmadığı değildir; asıl mesele, kendini bilmenin etik bir özneleşme pratiğiyle bağının zayıfladığı durumda, özgürlüğün hangi hakikat ölçütleri ve hangi özne konumları içinde anlaşılacağıdır.

Kendilik teknolojilerinin modern toplumdaki işleyişi, iktidar ilişkileriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Modern birey, yalnızca dışsal denetim mekanizmalarına değil, içselleştirilmiş normlara da tabidir. Diyet programları, beden estetiğine dair standartlar, kişisel gelişim pratikleri ve sağlıklı yaşam kültürü gibi faaliyetler, bireyin kendi üzerinde uyguladığı teknikler olarak görülebilir. Bu örnekler, Foucault'nun doğrudan tek tek analiz ettiği alanlar olmaktan çok, onun kendilik teknolojileri ve yönetimsellik tartışmasının güncel uzantıları olarak okunmalıdır. Ancak bu pratikler, her zaman özgür bir kendilik yaratımı anlamına gelmez; kimi zaman bireyin normları kendi iradesiyle içselleştirdiği daha incelikli bir özdenetim alanı da üretebilir. Bu nedenle modern kendilik pratiklerinde sorun, bireyin kendisi üzerinde çalışıp çalışmaması değil; bu çalışmanın hangi normatif hedeflere göre düzenlendiği ve özneyi hangi yaşam biçimlerine yönlendirdiğidir. Kendilik teknolojileri, özgürlük ile tabiiyet arasındaki gerilim içinde değerlendirilmelidir.

Foucault'nun özgürlüğü kendimizle kurduğumuz ilişkide bir etik yaratım olarak düşünmesi, kendilik teknolojilerini yalnızca kuramsal bir başlık olmaktan çıkarır; pratik, gündelik ve dönüştürücü bir deneyim alanına yerleştirir. Foucault'nun antik etikle ilgisi, bu nedenle Pierre Hadot'nun felsefeyi bir yaşam biçimi ve ruhsal alıştırmalar bütünü olarak okuyan yaklaşımıyla temas ettirilebilir; ancak burada

Hadot, Foucault'nun yerine geçen bir kaynak değil, Foucault'nun etik özneleşme tartışmasını açıklamaya yardımcı olan tamamlayıcı bir hat olarak kullanılmalıdır. Bu noktada Hadot çizgisi, felsefenin salt açıklayan bir söylem değil, öznenin kendisi üzerinde bir dönüşüm hedefleyen bir yaşam pratiği olabildiğini hatırlatır. Hadot'nun bu yaklaşımını Türkiye'deki tartışmaya taşıyan Eksen, felsefi söylemin ancak yaşamla temas ettiğinde etik bir biçim kazanacağını şu cümleyle açıklar: "Felsefi söylem ancak kişinin yaşamında bir karşılık bulduğunda bir yaşam biçimine dönüşebilir" (Eksen, 2016b, s. 28). Bu vurgu, özgürlüğün yalnızca ne bilinir? sorusuna değil, nasıl yaşanır? sorusuna bağlanan bir çizgide kurulabileceğini düşündürür.

Böyle bakıldığında kendilik teknolojileri, yalnızca normların içselleştirilmesini hızlandıran bir özdenetim dili olarak değil; öznenin kendisiyle ilişkisini dönüştürerek normlara mesafe alabileceği bir pratik alan olarak da okunur. Yani mesele, kendilik pratiklerinin varlığından çok, bu pratiklerin hangi koşullarda uyumu pekiştirdiği; hangi koşullarda ise öznenin kendisiyle ilişkisinde bir sapma ve yeniden kurma imkânı üretebildiğidir.

Flynn'in Foucault okuması bu noktada daha da netleştirici bir dayanak sunar: özgürlük, hazır bir statü değil; öznenin kendisi üzerinde yürüttüğü etik çalışmayla açılan bir dönüşüm imkânıdır. Flynn, Foucault'nun şimdinin tarihi perspektifinin, bugün doğal ve kaçınılmaz sandığımız normların olumsallığını görünür kılarak başka türlü düşünme ve yaşama ihtimalini açtığını vurgular (Flynn, 2005, s. 609–622). Bu perspektif, kendilik teknolojilerini yalnızca tabiiyetin değil, aynı zamanda yaratıcı bir yeniden-kuruluşun zemini olarak da okumayı güçlendirir. Böylece kendilik teknolojilerinin çift yönlü işlevi daha belirgin hâle gelir: bir yandan normların içselleştirilmesini hızlandırabilir, öte yandan öznenin kendisiyle ilişkisinde bir sapma ve yeniden kurma imkânı yaratabilir. Burada asıl soru, tek bir hükme indirgenmeden, pratiklerin hangi koşullarda hangi yöne ağırlık verdiği üzerinden keskinleşir: Kendilik teknolojileri, iktidarın yeniden üretim araçları mı, yoksa farklı yaşam biçimleri yaratmanın bir yolu mu?

Antik dönemde kendine özen gösterme pratiği, bireysel ahlak ile kamusal yaşam arasındaki bağı korurken; modern toplumda bu etik anlayış çoğu zaman bireysel sorumluluk ve kişisel gelişim ideolojisine indirgenebilir. Kendini gerçekleştirme söylemi, bu noktada yönetilebilir bir kendilik üretiminin diline dönüşme riski taşır.

Modern kendilik pratikleri çoğu zaman özerklik vaadini performans ve kendini optimize etme buyruğuna çevirir; yine de özgürlük, tam da bu içselleştirme düzeneklerinin içinden yürütülen eleştirel bir yeniden-kuruluş imkânı olarak düşünülmelidir. Foucault açısından özgürlük, kendilik pratiklerinin varlığında değil, bu pratiklerin özne tarafından nasıl problemleştirildiğinde ve hangi normlara karşı bir mesafe üretebildiğinde aranmalıdır. Bu nedenle kendilik teknolojilerinin hakikat rejimleriyle ilişkisi, izleyen bölümde hakikat oyunları kavramı üzerinden daha ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

Sonuç olarak kendilik teknolojileri, Foucault açısından ne yalnızca bir özgürlük pratiği ne de yalnızca bir tabiiyet aracıdır; her iki boyutu da içeren dinamik bir süreçtir. Foucault'ya göre özgürlük, belirli normların basitçe reddedilmesiyle değil, yeni varoluş biçimlerinin yaratılmasıyla ilişkilidir. Ancak bu yaratım süreci, öznenin hakikatle kurduğu ilişkiden bağımsız değildir. Kendilik teknolojileri, öznenin yalnızca kendisi üzerinde çalışmasını değil, aynı zamanda hangi doğruluk ölçütleri içinde kendisini tanıdığını ve bu ölçütlerle nasıl mesafe kurabildiğini de görünür kılar. Bu nedenle izleyen bölümde, Foucault'nun hakikat oyunları kavramı üzerinden etik özneleşmenin nasıl kurulduğu ve özgürlüğün bu oyunların içinde hangi eleştirel imkânlarla belirebildiği tartışılacaktır.

3.3. Hakikat Oyunları ve Etik Özneleşme

Foucault'nun iktidar analizinde hakikat, dışsal, tarafsız ve değişmez bir referans noktası olarak değil; belirli tarihsel koşullar, söylemler ve iktidar ilişkileri içinde kurulan bir alan olarak düşünülür. Bu nedenle hakikat sorusu, yalnızca neyin doğru olduğu meselesiyle sınırlı kalmaz; doğruluğun hangi kurallar içinde üretildiği, kimlerin hakikat söyleme yetkisine sahip olduğu ve bu hakikatlerin hangi kurumsal düzenekler içinde dolaşıma girdiği sorularını da içerir. Hakikat bu şekilde iktidar ilişkileriyle birlikte düşünüldüğünde, öznenin hakikatle kurduğu ilişkinin hangi anlamda özgürleştirici olabileceği sorusu önem kazanır. Foucault'nun hakikat oyunları kavramı, bu soruyu öznenin kendisini tanıma, sorgulama ve dönüştürme pratikleriyle birlikte ele almaya imkân verir. Özellikle *Cinselliğin Tarihi*'nde belirginleşen bu kavram, hakikatin özneye yalnızca dışarıdan dayatılan bir norm olmadığını; öznenin kendisini kurduğu, sınadığı ve dönüştürdüğü etkin bir alan olarak da işlediğini gösterir.

Foucault'nun yaklaşımında hakikat, sabit ve değişmez bir kategori olarak değil, tarihsel pratikler ve iktidar ilişkileri içinde kurulan bir olgu olarak anlaşılır. Hakikat oyunları, yalnızca epistemolojik doğruluk meselesiyle değil, öznenin hangi söylemler, kurumlar ve pratikler içinde kendisini doğru biçimde tanıyacağıyla ilgilidir. Bu nedenle her toplum, belirli hakikat oyunları üretir; bu oyunlar bireylerin kendilerini nasıl düşündüklerini, hangi davranışların normal ya da anormal sayıldığını ve hangi söylemlerin meşru kabul edildiğini belirleyen kurallı bir alan oluşturur. Hakikat oyunları kavramı, hakikatin yalnızca nesnel bir bilgi değil, aynı zamanda bir mücadele alanı olduğunu da ima eder: kurallar kimin adına işler, hangi sınırları çizer ve hangi iktidar ilişkilerini yeniden üretir? Bu sorular, Foucault'nun hakikati yalnızca bilgi teorisinin değil, özneleşme süreçlerinin de merkezine yerleştirdiğini gündeme getirir. Çünkü hakikat, öznenin dışarıdan öğrendiği bir veri olmaktan çok, öznenin kendisini tanıma, açıklama, itiraf etme, dönüştürme ve yönetme biçimlerini belirleyen bir düzenek olarak işler.

Foucault, özne ile hakikat arasındaki ilişkinin tek bir biçime indirgenemeyeceğini; bu ilişkinin farklı kuruluş tarzları üzerinden izlenebileceğini, kendilik ve etik tartışmalarına açtığı yerde açıkça dile getirir. Bu çerçeveyi kurarken *Özne ve İktidar* 'da şöyle der: "Bu noktaya kadar, özne ile hakikat oyunları arasındaki ilişki sorununu iki biçimde düşünmüştüm" (Foucault, 1982-2021, s. 222). Bu cümle, hakikatin dışarıda duran bir ölçüt olmaktan çok, öznenin kendini kurma biçimleriyle iç içe bir alan olduğunu daha baştan kabul eder. Foucault'nun burada işaret ettiği sorun, öznenin hakikati yalnızca bilmesi değil, hakikatle belirli bir ilişki içinde kendisini özne olarak kurmasıdır. Bu nedenle hakikat oyunları, özneleşmenin epistemolojik değil, etik ve politik karakterini de görünür kılar. Özne, hakikatin karşısında yalnızca bilen bir konumda değil; hakikat tarafından biçimlendirilen, fakat aynı zamanda hakikatle kurduğu ilişkiyi dönüştürme imkânı taşıyan bir konumdadır.

Hakikat oyunları kavramının özgürlük sorunuyla doğrudan ilişkisi de burada belirginleşir. Eğer özne, kendisini belirli hakikatler aracılığıyla kuruyorsa, özgürlük de bu hakikatlerin tamamen dışında bir yere kaçmakla açıklanamaz. Özgürlük, öznenin kendisini belirleyen hakikat rejimlerinin nasıl işlediğini fark etmesi, bu rejimlerin zorunlu ve doğal olmadığını görebilmesi ve kendisiyle başka türlü bir ilişki kurabilmesiyle ilgilidir. Foucault'nun özgürlük anlayışı, tam da bu noktada liberal özgürlük anlayışından ayrılır. Liberal gelenekte özgürlük çoğu zaman dışsal

müdahalenin yokluğu ya da bireyin seçim alanının korunması olarak tanımlanır. Foucault'nun özgürlük anlayışı, özgürlüğü özellikle dışsal müdahalenin yokluğu olarak tanımlayan negatif özgürlük anlayışından ayrılır. Isaiah Berlin'in kavramsallaştırdığı biçimiyle negatif özgürlük, bireyin başkalarının müdahalesi olmaksızın hareket edebildiği alanla ilişkilidir (Berlin, 1958-2002). Foucault'da ise özgürlük, iktidar ilişkilerinin dışına yerleşen saf bir alan değil, bu ilişkiler içinde yürütülen eleştirel ve dönüştürücü bir pratik olarak belirir. Hakikat oyunları da bu pratiğin önemli bir düzlemidir; çünkü özne, kendisine dair hakikatleri kabul ederken, onları sorgularken ya da yeniden kurarken aynı zamanda kendisiyle ilişkisinin biçimini de belirler.

Bu bağlamda itiraf pratiği, Foucault'nun hakikat oyunları analizinde özel bir önem taşır. *Cinselliğin Tarihi*'nde Foucault, Batı toplumlarında bireyin kendisine dair hakikati dile getirmeye çağrılmasının, yalnızca dinsel bir arınma ya da psikolojik bir rahatlama biçimi olmadığını belirginleştirir. Foucault'nun "Batılı insan, yüzyıllar boyunca bir itiraf hayvanı haline gelmiştir" sözü, modern öznenin kendisi hakkında konuşmaya, kendisini açıklamaya ve kendi hakikatini dile getirmeye sürekli çağrıldığı bu tarihsel süreci açık biçimde ifade eder (Foucault, 1976-2020, s. 59). Burada itiraf, kişinin iç dünyasında zaten hazır bulunan bir hakikati dışarıya aktarmasından ibaret değildir; hangi hakikatin söylenebilir olduğunu, bu hakikatin hangi kavramlarla dile getirileceğini ve hangi otorite karşısında anlam kazanacağını belirleyen bir özneleşme tekniği olarak işler.

Bu nedenle kişi kendisi hakkında konuşurken yalnızca kendisini ifade etmez; aynı zamanda kendisini belirli bir hakikat rejiminin dili içinde tanınabilir ve yönetilebilir kılar. İtiraf, öznenin kendisini tanımasının ve başkaları tarafından tanınmasının belirli bir tekniği hâline gelir. Kişi kendisi hakkında konuşurken yalnızca iç dünyasında zaten var olan bir hakikati dışarıya aktarmış olmaz; aynı zamanda hangi kavramlarla, hangi normlara göre ve hangi otorite karşısında konuşacağını da üstlenir. Bu nedenle itiraf, özgür bir kendini ifade etme jesti gibi görünebilir; fakat aynı zamanda özneyi okunabilir, sınıflandırılabilir ve yönetilebilir kılan bir mekanizma olarak da işler. Foucault'nun söylemler ve suskunluklar üzerine yaptığı değerlendirme bu noktayı destekler: "Söylem iktidarı harekete geçirir ve üretir, onu güçlendirir ama aynı zamanda da yıpratır" (Foucault, 1976-2020, s. 101). Bu ifade, itirafın yalnızca iktidara boyun eğen bir söylem biçimi olmadığını; aynı zamanda öznenin kendisini

kurduğu, iktidarın onu tanımladığı ve kimi durumlarda bu tanımlamanın tersine çevrilebildiği bir alan olduğunu işaret eder. Dolayısıyla itiraf, hakikatin basitçe açığa çıkarılması değil, öznenin belirli bir hakikat rejimi içinde kurulması ve bu rejimle ilişkisinin yeniden düzenlenmesidir.

İtiraf pratiği üzerinden görüldüğü gibi hakikati söylemek, kendiliğinden özgürleştirici bir eylem değildir. Hangi hakikatin, hangi kurallar içinde, hangi otoriteye karşı ve hangi özne konumundan söylendiği önemlidir. Örneğin modern tıp, psikiyatri, pedagojik kurumlar ya da hukuk, bireyin kendisine dair hakikatleri belirli kavramlar içinde söylemesini talep eder. Kişi hasta, suçlu, normal, sapmış, uyumlu, riskli ya da başarılı gibi kategoriler içinde tanınır. Bu kategoriler yalnızca betimleyici değildir; aynı zamanda öznenin kendisini nasıl anlaması gerektiğine dair normatif bir çerçeve kurar. Dolayısıyla hakikat oyunları, özneyi dışarıdan baskılayan bir sistem olmaktan çok, öznenin kendisini kendisine açıklama biçimine yerleşen bir iktidar işleyişidir. Özne, kendisine dair hakikati söylediğini düşünürken, çoğu zaman bu hakikatin üretildiği normatif dilin içinde hareket eder.

Foucault'nun söylemsel zaptiye olarak kavramsallaştırdığı işleyiş de bu bağlamda önemlidir. *Söylemin Düzeni*'nde Foucault, doğruyu söylemenin bile belirli kurallara bağlı olduğunu belirtir; doğru çizgide kalmanın, söylemin iç disiplinlerine uymayı gerektirdiğini vurgular (Foucault, 1971-1987, s. 28). Bu ifade, hakikat oyunlarının yalnızca neyin doğru sayılacağını değil, doğruyu söylemenin hangi biçimlerde mümkün olacağını da belirlediği yönünde okunabilir. Doğruyu söylemek, yalnızca bir önermenin gerçeklikle uyuşması meselesi değildir; aynı zamanda o önermeyi dile getiren öznenin konumu, kullandığı dil, başvurduğu yöntem ve ait olduğu kurum tarafından da şekillendirilir. Bu nedenle hakikat, saf ve bağımsız bir alan olmaktan çıkar; söylemsel ve kurumsal kurallar tarafından düzenlenen bir alan hâline gelir.

Bu durum özgürlük sorununu daha da karmaşıklaştırır. Çünkü özgürlük, yalnızca doğruyu söyleme hakkı olarak anlaşıldığında, hakikatin hangi kurallar içinde üretildiği sorusu gözden kaçabilir. Oysa Foucault açısından özgürlük, yalnızca söz söyleyebilmek değil, sözün hangi rejimler tarafından mümkün kılındığını ve sınırlandırıldığını görebilmektir. Bu nedenle hakikat oyunlarının farkına varmak, öznenin kendisini belirleyen normatif düzeneklerle arasına mesafe koyabilmesi bakımından önemlidir. Hakikat rejimlerinin zorunlu ve değişmez olmadığını görmek, başka düşünme ve başka yaşama biçimlerinin önünü açabilir. Burada özgürlük,

mutlak bir kopuş değil, mevcut hakikat oyunlarının içinde yürütülen eleştirel bir yeniden konumlanma pratiğidir.

Foucault'nun son dönem çalışmalarında etik özneleşme tartışması bu noktada devreye girer. Etik, Foucault'da evrensel kurallar sistemine uyum göstermekten çok, öznenin kendisiyle kurduğu ilişkinin biçimiyle ilgilidir. Özne, kendisini belirleyen iktidar ve hakikat ilişkilerini tamamen ortadan kaldıramaz; fakat bu ilişkiler içinde kendisiyle başka türlü bir ilişki kurabilir. Kendilik teknolojileri ve hakikat oyunları arasındaki bağ burada belirleyicidir. Kişi kendisi üzerinde çalışırken, belirli hakikatlere dayanır; fakat bu hakikatlerin özneyi nasıl kurduğunu fark ettiğinde, onlara bütünüyle teslim olmak zorunda olmadığını da görebilir. Böylece etik özneleşme, iktidarın dışında değil, iktidar ve hakikat ilişkileri içinde yürütülen bir dönüşüm pratiği olarak anlaşılır.

Foucault'nun öznenin kendisine dayatılan kimlik biçimleriyle kurduğu ilişkiyi reddetme yönündeki vurgusu önem kazanır. Foucault, Özne ve İktidar metninde bu yönelimi şu sözlerle ifade eder: "Bugün hedef belki de ne olduğumuzu keşfetmek değil, olduğumuz şeyi reddetmektir" (Foucault, 1982-2021, s. 68). Bu reddediş, basit bir inkâr ya da mevcut kimliklerden bütünüyle kaçış anlamına gelmez. Daha çok, öznenin kendisine dayatılan kimlik biçimlerini zorunlu ve doğal kabul etmemesi anlamına gelir. Özne, kendisini belirli hakikat oyunları içinde tanır; ancak bu tanımanın hangi normatif koşullar altında gerçekleştiğini sorguladığında, kendisine başka türlü bir varoluş alanı açabilir. Bu nedenle etik özneleşme, öznenin kendisini tümüyle yeniden yaratması gibi romantik bir özgürlük anlayışına değil, mevcut iktidar ve hakikat ilişkilerinin sınırlarında yürütülen dikkatli, kırılgan ve sürekli bir çalışmaya dayanır.

Foucault'nun hakikat oyunları anlayışı, özneleşmenin çift yönlü karakterini belirginleştirir. Bir yandan hakikat oyunları, özneyi belirli normlar içinde kurar; ona kim olduğunu, neyi arzulaması gerektiğini, hangi davranışların makbul olduğunu ve kendisini hangi ölçütlere göre değerlendirmesi gerektiğini gösterir. Öte yandan bu oyunların tarihsel olarak kurulduğunu görmek, onların dönüştürülebilir olduğunu da düşündürür. Bu nedenle hakikat oyunları yalnızca tabiiyet üretmez; aynı zamanda direnişin ve alternatif özneleşme biçimlerinin de zeminini oluşturabilir. Burada direniş, hakikat alanının dışına çıkmak değil, hakikat olarak kabul edilen şeylerin sınırlarını sorgulamak ve farklı hakikat ilişkileri kurmaktır.

Bu bağlamda feminist söylemler, cinsellik, beden ve kimlik üzerine geliştirilen alternatif düşünme biçimleri, mevcut hakikat rejimlerinin nasıl sorgulanabileceğini düşünmeye imkân veren önemli örneklerdir.. Modern toplumlarda cinsiyet, beden ve kimlik çoğu zaman doğal, değişmez ve kendiliğinden açık kategoriler gibi sunulur. Oysa bu kategorilerin tarihsel, söylemsel ve kurumsal olarak üretildiğini göstermek, onları mutlak hakikatler olmaktan çıkarır. Dorlin'in toplumsal cinsiyet ve performatif özneleşme üzerine yaptığı değerlendirmeler, Foucaultcu hakikat oyunları analizini cinsiyetlendirilmiş ve bedenleşmiş özneleşme düzeyinde somutlaştırır. Dorlin'in "Bu söylemsel pratikler kendi faillerini, kendi yaratıcılarını/konuşmacılarını üretir" sözü, söylemin yalnızca mevcut özneleri tanımlamadığını, aynı zamanda bu özneleri kuruluşuna katılan bir pratik olarak düşünülmesine imkân verir (Dorlin, 2008-2023, s. 21). Bu vurgu, hakikat oyunlarının yalnızca bilme düzenekleri değil, aynı zamanda cinsiyetlendirilmiş ve bedenleşmiş özne üretim süreçleri olduğunu düşündürür.

Ancak Dorlin'in katkısı burada yalnızca söylem düzeyinde kalmaz. Dorlin'in beden, özsavunma ve bedensel performatiflik üzerine geliştirdiği yaklaşım, hakikat oyunlarının özneyi yalnızca dilsel ya da kurumsal düzeyde değil, bedenin tepkileri, hareketleri ve savunma imkânları üzerinden de işlediğini düşünmeye imkân verir. Bu nedenle Dorlin, Foucault' a göre hakikat oyunları tartışmasını bedenin somut deneyimine doğru taşır. Bu geçiş önemlidir; çünkü Foucault hakikat, söylem ve özneleşme ilişkisini görünür kılarken, Dorlin bu ilişkinin beden üzerinde nasıl hissedildiğini, hangi savunmasızlık biçimleri ürettiğini ve hangi karşılık verme kapasitelerini sınırladığını tartışmaya açar.

Bu bedensel hat ilerleyen bölümde özsavunma, savunmasızlık ve bedensel performatiflik bağlamında açılacak; dijital iletişim, sosyal medya itirafları, kendilik sunumu ve algoritmik görünürlük meselesi ise dijital gözetim ve neoliberal yönetimsellik tartışması içinde ele alınacaktır. Hakikat oyunları ile etik özneleşme arasındaki bağ, özgürlüğün neden kesin bir statü olarak değil, sürekli müzakere edilen bir pratik olarak düşünülmesi gerektiğini de açıklar. Özne, kendisini kuran hakikat rejimlerinden bütünüyle bağımsız değildir; fakat bu rejimlere tamamen mahkûm da değildir. Foucault'nun iktidar anlayışında olduğu gibi, hakikat oyunları da kapalı ve değişmez sistemler değildir. Her hakikat oyunu, içinde belirli çatlaklar, gerilimler ve karşı hamle imkânları taşır. Özgürlük, bu çatlaklarda ortaya çıkan hareket imkânıdır. Bu nedenle etik özneleşme, öznenin kendisini belirleyen

hakikatleri körü körüne kabul etmesi değil, bu hakikatlerle kurduğu ilişkiyi dönüştürmesidir.

Ancak Foucault'nun hakikat rejimleri, özneleşme ve özgürlük ilişkisini bu şekilde düşünmesi, tartışmayı iki ayrı problem alanına açar. İlki, eleştirinin hangi normatif zeminden konuştuğu sorusudur: Hakikat rejimlerinin ve normların tarihsel olarak kurulduğunu göstermek, bu rejimlerin neden sorunlu olduğunu açıklamak için yeterli midir? Habermas'ın Foucault'ya yönelttiği normatif zemin eleştirisi tam da bu noktada önem kazanır. İkinci soru ise özgürlüğün yalnızca öznenin kendisiyle kurduğu etik ilişki içinde düşünülüp düşünülemeyeceğidir. Çünkü özgürlük, aynı zamanda başkalarıyla birlikte eyleme, kamusal alanda görünür olma ve ortak bir dünya içinde söz alabilme kapasitesiyle de ilişkilidir. Arendt'in kamusal eylem ve şiddet–iktidar ayrımı, Foucault'a göre özgürlük tartışmasını bu kamusal boyut üzerinden yeniden düşünmeye imkân verir. İlerleyen bölümde bu iki eleştirel hat, Dorlin'in beden, savunmasızlık ve özsavunma yaklaşımıyla birlikte ele alınacak; böylece özgürlük, yalnızca etik bir kendilik ilişkisi olarak değil, normatif, kamusal, bedensel ve dijital koşullar içinde sınanan kırılgan bir imkân olarak tartışılacaktır.

4. BEDEN, ÖZSAVUNMA ve ÖZGÜRLÜK: İKTİDARIN BEDENSEL SINIRLARI

4.1. Dorlin'de Beden ve Özneleşme

Bu alt bölümde beden ve özsavunma tartışması, önce Foucault'nun disiplinci iktidar analizinde bedenin nasıl politik bir hedef ve iktidar ilişkilerinin taşıyıcısı olarak kurulduğu gösterilerek ele alınacaktır. Bu başlangıç, Dorlin'in özsavunma düşüncesini doğrudan Foucault'nun devamı olarak sunmak için değil; bedenin iktidar ilişkileri içinde nasıl biçimlendiğini açıklayan kuramsal zemini belirlemek içindir. Dorlin'in özsavunma, savunmasızlık ve bedensel muktedirlik tartışması ise bu zeminde, bedenlerin yalnızca nasıl disipline edildiğini değil, hangi bedenlerin savunmasız bırakıldığını, hangi bedenlerin karşılık verme kapasitesinin sınırlandığını ve hangi bedenlerin politik özne olarak tanınabildiğini tartışmaya açar.

Bu soruya Dorlin'in çalışmaları üzerinden yaklaşmak, Foucaultcu iktidar analizinin hem gücünü hem de gerilimlerini daha somut biçimde tartışmaya imkân verir. Dorlin'in özsavunma, savunmasızlık ve bedensel muktedirlik tartışması, bu çalışmada Foucault'nun beden, norm ve özneleşme analizleriyle birlikte okunmaktadır. Bu ilişki, özgürlüğü yalnızca bireysel bir mesafe alma ya da kendilik pratiği olarak değil, bedenlerin görünebilme, hareket edebilme, sınır koyabilme ve kendini savunabilme kapasiteleriyle birlikte düşünmeye imkân verir. Dorlin'in yaklaşımı, bazı bedenlerin gündelik yaşamda sürekli savunma hâlinde bırakıldığını ve bu savunma hâlinin politik bir deneyim olarak ele alınması gerektiğini ortaya koyar. Bu nedenle Foucault'nun iktidar ilişkileri içinde kurulan özne analizi, Dorlin'in bedenlerin eşitsiz savunulabilirliği üzerine geliştirdiği tartışmayla birlikte ele alındığında, özgürlük sorusu bedensel ve tarihsel-politik bir düzlemde yeniden kurulabilir.

Foucault'nun disiplinci iktidar analizinde beden, iktidarın en doğrudan temas ettiği alanlardan biridir. *Hapishanenin Doğuşu*'nda bedenin disiplin teknikleriyle eğitilmesi, düzenlenmesi, ölçülmesi ve işlevsel hâle getirilmesi, modern iktidarın yalnızca yasaklayan değil, üreten bir işleyiş içinde kavranması gerektiğini belirginleştirir. Foucault'nun ifadesiyle, "beden aynı zamanda doğrudan doğruya siyasal alanın içine dalmış durumdadır; iktidar ilişkileri onun üzerinde dolaysız bir müdahale kurarlar; onu kuşatırlar, damgalarlar, terbiye ederler, ona işkence ederler,

onu çalışmaya zorlarlar, törenlere sokarlar, ondan işaretler talep ederler" (Foucault, 1975-2019, s. 30). Bu nedenle beden, Foucault'da yalnızca iktidarın üzerinde işlediği pasif bir yüzey değildir; siyasal, kurumsal ve söylemsel düzenlemelerin kesiştiği bir alandır.

Foucault'nun uysal bedenler çözümlemesi bu bağlamda belirleyicidir. Disiplin, bedeni yalnızca bastırmaz; onu kullanılabilir, dönüştürülebilir, geliştirilebilir ve denetlenebilir hâle getirir. Foucault'nun ifadesiyle, "Disiplin, tabi kılınabilen, kullanılabilen, dönüştürülebilen ve geliştirilebilen uysal bedenler üretir" (Foucault, 1975-2019, s. 169). Bu üretim, iktidarın yalnızca yasaklayan bir güç olmadığını; aynı zamanda bedensel kapasiteleri artırırken onları belirli normlara bağlayan çift yönlü bir işleyişe sahip olduğunu açığa çıkarı.. Nitekim Foucault, disiplinin bedenin güçlerini artırırken aynı anda onu itaatkâr hâle getirdiğini belirtir; böylece bedensel kapasite ile tabiiyet arasında zorlayıcı bir bağ kurulur (Foucault, 1975-2019, s. 170). Bu nokta, Dorlin'e geçiş açısından önemlidir: Foucault bedenin iktidar tarafından nasıl eğitildiğini, yönlendirildiğini ve üretken biçimde düzenlendiğini açıklarken; Dorlin bu bedensel kuruluşun savunmasızlık, korku, karşılık verme ve özsavunma kapasitesi üzerindeki politik sonuçlarını tartışmaya açar.

Dorlin'in yaklaşımının ayırt edici yönü iktidarın bedene yerleşme biçimlerini yalnızca disiplin, normalleştirme ya da söylem düzeyinde değil; korku, çekinme, donakalma ve karşılık verememe gibi en temel bedensel tepkiler düzeyinde tartışmasıdır. Foucault, iktidarın bedeni disipline ettiğini ve özneyi belirli hakikat rejimleri içinde kuran işleyişini çözümler. Ancak onun analizlerinde bedenin tehdit karşısındaki somut deneyimi çoğu zaman daha genel bir iktidar çözümlemesi içinde kalır. Dorlin'in önemi burada belirginleşir: Foucault'nun disiplin ve özneleşme analizinde açtığı beden tartışmasını, tehdit karşısında verilen ya da verilemeyen bedensel tepkiler düzeyine taşır.

Dorlin'in *Kendini Savunmak: Bir Şiddet Felsefesi* adlı eserinin "Bir Beden Nelere Muktedirdir?" başlıklı girişi, özsavunma tartışmasını bedenin hangi koşullarda eyleyebilir, karşılık verebilir ya da savunmasızlaştırılır hâle geldiği sorusu üzerinden açar. Kitabın başlangıç sahnesini oluşturan demir kafes işkencesi örneğinde mahkûm, sivri uçlarla çevrili dar bir kafesin içine yerleştirilir; bedenini korumak için yaptığı her hareket, onu daha fazla yaralanmaya ve acıya maruz bırakır. Böylece özsavunma refleksi, bedeni koruyan bir imkân olmaktan çıkar ve bizzat bedene acı veren

mekanizmanın parçası hâline gelir. Dorlin'in ifadesiyle, bu dispozitif içinde mahkûm "kendini ne kadar savunursa o kadar acı çekecektir" (Dorlin, 2024, s. 9). Bu sahne, Dorlin'in özsavunmayı yalnızca saldırıya verilen bilinçli bir karşılık olarak değil, bedenin hareket etme, kaçınma, direnme ve kendini koruma kapasitesinin belirli şiddet düzenekleri içinde nasıl tersine çevrilebildiği sorusu üzerinden ele aldığını ortaya koyar.

Dorlin bu noktada bedene yönelen saldırının yalnızca fiziksel bir saldırı olmadığını, öznenin varoluş ve eyleme kapasitesini hedef aldığını belirtir: "Onu savunmak, kendini savunmak demektir" (Dorlin, 2024, s. 9). Özsavunmanın her durumda doğal ve kendiliğinden işleyen bir kapasite olmadığını; kimi iktidar düzenekleri içinde bizzat öznenin aleyhine çevrilebildiğini düşündürür. Bu nedenle özsavunma, yalnızca bir saldırıya karşı verilen fiziksel tepki değildir; bedenin tarihsel olarak nasıl savunmasızlaştırıldığı, hangi öznelerin tehdit olarak kodlandığı ve hangi savunma hareketlerinin daha baştan gayrimeşru sayıldığı sorusuyla ilgilidir. Böylece savunma kapasitesi, tarafsız ve herkes için eşit biçimde mevcut olan doğal bir özellik olmaktan çıkar; iktidar ilişkileri içinde dağıtılan, tanınan, bastırılan ya da suçlu hâle getirilen politik bir imkân olarak görünür.

Bu noktada özgürlük, yalnızca düşünsel ya da söylemsel bir kapasite olarak değil, bedenin hareket edebilme, karşılık verebilme ya da tepki verememe koşulları içinde sınanan bir deneyim olarak kavranır. İktidar bedene yalnızca dışarıdan uygulanmaz; bedenin kendiliğinden geri çekilme, susma, donma ya da savunmaya geçme biçimlerini de düzenleyebilir. Böylece baskıcı düzenekler yalnızca bedeni yaralamaz; bedenin eyleme ve karşılık verme repertuvarını da sınırlandırır. Dorlin'in Foucault çerçevesinde yaptığı katkı tam burada yoğunlaşır: özgürlüğün imkânı, yalnızca öznenin kendisini kuran normları fark etmesiyle değil, bedenin savunma, sınır koyma ve karşılık verme kapasitelerinin nasıl dağıtıldığıyla da ilgilidir.

Dorlin, *Kendini Savunmak: Bir Şiddet Felsefesi* adlı eserinde demir kafes işkencesiyle açtığı savunmasızlaştırma tartışmasının ardından, özsavunmanın bedensel ve politik olarak nasıl öğrenilen bir kapasiteye dönüşebileceğini suffragette'lerin jiu-jitsu pratikleri üzerinden ele alır (Dorlin, 2024, s. 58). Dorlin'in aktardığı bu örnekte, 20. yüzyıl başı İngiltere'sinde kadınların oy hakkı için mücadele eden suffragette'lerin jiu-jitsu öğrenmeleri, yalnızca polisin ya da erkek şiddetinin fiziksel saldırılarına karşı koyma amacı taşımaz; aynı zamanda kadın

bedeninin pasif, korunmaya muhtaç ve doğuştan savunmasız olduğu yönündeki toplumsal kabule de müdahale eder. Bu nedenle suffragette'lerin dövüş sanatı öğrenmesi, bedene yeni bir hareket repertuvarı kazandıran ve kadınların kamusal alandaki politik eylem kapasitesini dönüştüren bir özsavunma pratiği olarak okunabilir. Dorlin'e göre jiu-jitsu, suffragette'lerin güvenlik güçlerine karşı kendilerini savunmak için içselleştirdikleri yıkıcı bir pratiğe dönüşür ve politik, bedensel, mahrem dönüşümler yaratan yeni kendilik teknikleri üretir. Böylece özsavunma, yalnızca saldırı anında ortaya çıkan fiziksel bir refleks olarak değil, bedenin politik olarak yeniden eğitilmesini ve savunulabilir bir özne konumu kazanmasını sağlayan öğrenilmiş bir pratik olarak ele alınabilir.

Suffragette örneği, Foucault'nun özgürlük anlayışı ile Dorlin'in özsavunma tartışması arasında burada kurulan ilişkiyi bedensel pratikler üzerinden düşünmeye imkân verir. Önceki bölümlerde Foucault açısından özgürlük, iktidarın dışında hazır bulunan bir alan olarak değil; öznenin kendisini kuran normlarla mesafe kurabildiği, bu normların otomatikliğini sorunlaştırabildiği ve kendisiyle ilişkisini dönüştürebildiği pratik bir imkân olarak ele alınmıştı. Nitekim Foucault, *Özne ve İktidar*'da, "iktidar yalnızca özgür özneler üzerinde ve yalnızca onlar özgür oldukları sürece uygulanır" diyerek iktidar ilişkisinin mutlak belirlenim ya da kapalı tahakküm anlamına gelmediğini vurgular (Foucault, 1982-2021, s. 72). Bu noktadan hareketle suffragette'lerin jiu-jitsu pratiği, yalnızca fiziksel saldırıya karşı geliştirilen bir savunma tekniği olarak değil, kadın bedenine atfedilen pasiflik, korunmaya muhtaçlık ve savunmasızlık normlarına karşı geliştirilen bedensel bir karşı-pratik olarak okunabilir. Böylece özgürlük sorusu, yalnızca öznenin normlarla zihinsel ya da etik düzeyde nasıl mesafe kurduğu sorusuyla sınırlı kalmaz; bedenin hareket etme, karşılık verme, sınır koyma ve kendini savunma kapasitesi üzerinden de tartışılabilir.

Dorlin ise bu hareket alanının bedensel koşullarını görünür kılar. Özne yalnızca düşünen, konuşan ya da kendisi üzerine etik çalışma yürüten bir varlık değildir; aynı zamanda korkan, çekinen, sakınan, hazır olan, donan, karşılık veren ya da kendisine dayatılan savunmasızlık konumunu dönüştürmeye çalışan bedensel bir varlıktır. Bu nedenle özgürlük, yalnızca söylemsel ya da etik bir pratik değil, bedensel olarak sınanan kırılgan bir imkândır. Özsavunma bu nedenle yalnızca savunma anında ortaya çıkan bir tepki değil, bedenin öğrenilmiş hareketleri, jestleri ve duruşlarıyla kurulan performatif bir süreçtir. Performatiflik burada yalnızca dilsel bir beyanla

sınırlı değildir; bedenin duruşu, hareketi, geri çekilişi ve savunma jestleri de politik anlam kazanır.

Bu çerçeve, Dorlin'in beden ve özsavunma tartışması, Foucault'nun iktidar, özneleşme ve özgürlük analizlerinin doğrudan devamı olarak değil, bu analizlerden hareketle özgürlük sorusunun bedensel koşullarını tartışmaya açan bir hat olarak ele alınmaktadır. Önceki bölümde özgürlüğün iktidar ilişkileri içinde kurulan kırılgan bir hareket imkânı olarak düşünülebileceği belirtilmişti. Bu aşamada mesele, aynı noktayı yeniden kurmak değil; bu hareket imkânının hangi bedenler için, hangi koşullarda ve hangi savunmasızlaştırma biçimleri içinde mümkün olabildiğini sormaktır. Dorlin'in özsavunma tartışması, özgürlük sorusunu bedenin savunabilme, karşılık verebilme, sınır koyabilme ve politik özne olarak tanınabilme kapasiteleriyle birlikte ele almayı sağlar. İzleyen bölümde normativite sorunu, Habermas'ın Foucault'ya yönelttiği eleştiriyle birlikte; Dorlin'in beden, savunmasızlık ve konumlanmış deneyim vurgusu dikkate alınarak yeniden ele alınacaktır.

4.2. Normativite ve Bedensel Eleştiri

Foucault'nun iktidar, hakikat ve özneleşme analizleri, normativite sorununu doğrudan gündeme getirir. Modern iktidarın yalnızca yasa, devlet ya da baskı düzeyinde işlemediğini; bedenlere, söylemlere, kurumlara, gündelik davranışlara ve öznenin kendisiyle kurduğu ilişkiye kadar yayıldığını göstermek, eleştirinin hangi zeminden hareketle kurulabileceği sorusunu da beraberinde getirir. Çünkü hakikat, norm ve özneleşme biçimleri belirli iktidar ilişkileri içinde kuruluyorsa, bu ilişkilerin eleştirisi dışsal ve değişmez bir ölçüte kolayca dayandırılamaz. Foucault'nun bir normun ya da hakikat rejiminin tarihsel olarak kurulduğunu göstermesi, bu rejimlerin zorunlu, doğal ya da değişmez olmadığını açığa çıkarır. Böylece eleştiri, evrensel bir normatif temel arayışından çok, mevcut hakikatlerin, normların ve özneleşme biçimlerinin sınırlarını görünür kılan tarihsel bir sorgulama olarak belirginleşir.

Bu soru, normativiteyi yalnızca soyut bir ölçüt meselesi olarak değil, bedenin hangi koşullarda hareket edebilir, karşılık verebilir ya da direnebilir hâle geldiği sorusu üzerinden düşünmeyi gerektirir. Normalleştirmenin bu işleyişi, Dorlin'in bedensel eleştiri hattı açısından da önemlidir. Çünkü norm, yalnızca bireyin davranışlarını dışarıdan düzenleyen soyut bir ölçüt değildir; bedenin neye hazır olacağını, hangi durumda geri çekileceğini, hangi anda karşılık verebileceğini ve hangi tepkileri

mümkün ya da imkânsız göreceğini de belirler. Deleuze'ün Foucault okumasında vurguladığı gibi modern toplumlar yalnızca baskıyla değil, normalleştirme yoluyla işler; normalleştirme mekânda paylaştıran, zamanda düzenleyen ve bedeni belirli kuvvet ilişkileri içinde konumlandıran bir iktidar tekniğidir (Deleuze, 1986-2023, s. 45). Dorlin'in katkısı, bu normalleştirici işleyişi yalnızca söylem ya da kurum düzeyinde değil, bedenin savunma kapasitesi, refleksleri, çekinmeleri ve karşılık verme imkânları düzeyinde düşünmeye imkân vermesidir. Böylece normativite tartışması, soyut bir ölçüt sorunundan çıkarak bedenin nasıl kurulduğu, hangi eylem imkânlarından mahrum bırakıldığı ve hangi koşullarda direnebilir hâle geldiği sorusuna bağlanır.

Habermas'ın Foucault'ya yönelttiği normatif zemin eleştirisi, özgürlük sorusunun yalnızca iktidar ilişkilerinin işleyişi üzerinden değil, bu ilişkilerin hangi ölçütle sorunlu kabul edildiği üzerinden de düşünülmesini sağlar. Habermas, Foucault'nun modern iktidar biçimlerini, disiplinci kurumları ve rasyonalitenin tahakkümle kurduğu ilişkiyi derinlikli biçimde çözümlediğini kabul eder; ancak bu çözümlemenin hangi normatif ölçüte dayandığının yeterince açık olmadığını düşünür.Habermas açısından sorun, Foucault'nun iktidar ilişkilerini eleştirmesi değil, bu eleştirinin hangi özgürlük, adalet ya da rasyonalite anlayışına dayanarak yapıldığının açık olmamasıdır. Bu nedenle eleştiri, yalnızca iktidar ilişkilerinin nasıl işlediğini göstermekle yetinemez; aynı zamanda bu ilişkilerin neden sorunlu olduğunu ve daha özgür, daha adil ya da daha rasyonel bir toplumsal ilişki biçiminin hangi zeminde savunulabileceğini de açıklamalıdır. King'in ifadesiyle Habermas'ın temel iddiası, Foucault'nun çalışmalarının "kendi normatif temellerinin hesabını veremediği" yönündedir (King, 2009, s. 287).

Bu itiraz, Foucault'nun iktidar analizinin temel gerilimini görünür kılar. Foucault, iktidarın kendisini çoğu zaman özgürlük, hakikat, bilgi, tedavi, eğitim, güvenlik ve normalleştirme söylemleri içinde kurduğunu ortaya koyar Bu nedenle onun eleştirisi, doğrudan neyin iyi olduğuna ilişkin evrensel bir ilke ortaya koymaktan çok; neyin doğru, normal, makbul, sağlıklı ya da meşru sayıldığının hangi tarihsel düzenekler içinde üretildiğini soruşturur. Foucault'nun yaklaşımında eleştiri, dışarıdan verilmiş evrensel bir ölçüt adına hüküm vermekten çok, verili normların zorunlu olmadığını ve belirli iktidar ilişkileri içinde kurulduğunu göstermeye yönelir. Bu nedenle Foucault'nun eleştirisi, normatif bir teori kurma iddiasından ziyade, özneyi belirli

hakikatlere, kimliklere ve normalleştirme mekanizmalarına bağlayan süreçleri problemleştiren tarihsel-eleştirel bir analiz olarak işler. Bu bölümde söz konusu soruya verilecek yanıt, Foucault'da eleştirinin dışsal ve evrensel bir normdan değil, normların ve hakikat rejimlerinin tarihsel kuruluşunu görünür kılma pratiğinden hareket ettiği; Dorlin'le birlikte ise bu eleştirel zeminin bedenlerin konumlanmış deneyimleri üzerinden daha somut hâle geldiği yönündedir.

Habermas'ın normatif zemin eleştirisinden sonra Foucault'nun normal ve normalleştirme ayrımına dönmek, normativite sorununu başka bir yerden kurmayı sağlar. Burada mesele yalnızca eleştirinin hangi ölçüte dayanacağı değildir; aynı zamanda bu ölçütün, yani normun, hangi bilgi ve iktidar düzenekleri içinde üretildiğini göstermektir. Normal, kendiliğinden doğal olanı değil, belirli bilgi ve iktidar ilişkileri içinde ölçülen, sınıflandırılan ve makbul kabul edilen davranış ya da beden biçimini ifade eder. Normalleştirme ise bireyleri bu ölçüye yaklaştıran, sapmaları görünür kılan ve davranışları belirli bir düzene göre yönlendiren süreçtir. Bu noktada Foucault'nun *Anormaller* adlı eserde yer alan derslerinde normun işleyişine ilişkin yaptığı vurgu, normalleştirici iktidarın yasadan farklı olarak bireyin yalnızca eylemine değil, varoluş biçimine yöneldiğini açık biçimde gösterir:

> Norm ise şunu söyler: 'Şöyle olacaksın, böyle olmayacaksın.' Norm yasaklamaz, emreder. Yalnızca neyin yasak olduğunu söylemez, neyin olması gerektiğini söyler. Ve bunu yaparak, bireylerin hayatına çok daha derinden nüfuz eder. Yalnızca eylemleri düzenlemekle yetinmez; varlıkları, bedenleri, ruhları, arzuları, düşünceleri düzenler. (Foucault, 1999, s. 13)

Bu nedenle norm, yalnızca hukuki bir sınır ya da yasaklama biçimi olarak değil; öznenin nasıl olması gerektiğini belirleyen, onu sınıflandıran ve dönüştüren bir iktidar tekniği olarak anlaşılmalıdır.

Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus* adlı kitapta toplanan derslerinde disiplinci mekanizmalar ile güvenlik mekanizmaları arasında bu açıdan önemli bir ayrım yapar. Disiplinci düzende önce bir norm kurulur; bedenler, hareketler ve davranışlar bu modele göre eğitilir. Bu nedenle normal olan, norma uyabilen; anormal olan ise bu normdan sapan olarak belirlenir. Foucault'nun ifadesiyle disiplinci normalleştirmede "temel ve birincil olan şey normal ve anormal değil, normun kendisidir" (Foucault, 2004-2019, s. 87). Buna karşılık güvenlik mekanizmalarında süreç tersine işler: önce

nüfus içindeki fiilî dağılımlar, oranlar ve farklı normallik eğrileri saptanır; ardından daha elverişsiz görülen dağılımlar daha elverişli olanlara yaklaştırılmaya çalışılır. Foucault bu noktada "birincil olan normaldir ve norm buradan çıkarsanır" diyerek, dar anlamıyla normalleştirmenin bu ikinci düzeyde işlediğini belirtir (Foucault, 1977-1978\2013, s. 93). Bu ayrım, normun yalnızca bireylere dışarıdan dayatılan soyut bir ölçüt olmadığını gösterir. Disiplinci mekanizmalarda norm, bireyleri belirli bir modele göre biçimlendiren önceden kurulmuş bir ölçü olarak işlerken; güvenlik mekanizmalarında norm, nüfusun fiilî dağılımlarından, istatistiksel oranlarından ve farklı normallik eğrilerinden hareketle üretilir. Bu nedenle normalleştirme, yalnızca sapmayı bastıran ya da bireyi önceden belirlenmiş bir kalıba uyduran bir süreç değildir; aynı zamanda hangi davranışların, bedenlerin ve yaşam biçimlerinin makbul, riskli, sapkın ya da düzeltilmesi gereken olarak sınıflandırılacağını belirleyen tarihsel bir iktidar tekniğidir. Bu nokta, Foucault'nun normativite sorununu neden yalnızca hukuki yasaklar ya da ahlaki ölçütler üzerinden değil, bilgi üretimi, nüfus yönetimi ve bedenlerin düzenlenmesi üzerinden düşündüğünü anlamak bakımından önemlidir.

Bu nedenle normal/normalleştirme ayrımı, Habermas'ın işaret ettiği normatif zemin sorunuyla doğrudan ilişkilidir. Foucault açısından eleştiri, belirli bir normun iyi ya da kötü olduğunu dışarıdan belirlemekten önce, normal sayılanın hangi bilgi biçimleri, ölçme teknikleri ve kurumsal pratikler aracılığıyla üretildiğini sorgular. Böylece norm, eleştirinin dışsal ölçütü olmaktan çıkar; bizzat eleştirinin konusu hâline gelir.

Normun bedenleri yalnızca genel olarak değil, cinsiyetlendirilmiş biçimlerde düzenlediği noktada beden ve özneleşme ilişkisi daha belirgin hâle gelir. Hangi bedenlerin normal, tanınabilir, savunulabilir ya da tehditkâr sayıldığı sorusu, normativite meselesini yalnızca soyut bir ölçüt tartışması olmaktan çıkararak bedensel-politik bir düzleme taşır. Dorlin'in Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellikler adlı çalışması, feminist teoriye giriş niteliği taşıyan bir metin olarak, toplumsal cinsiyetin söylemsel ve performatif kuruluşuna ilişkin tartışmaları da ele alır. Bu bağlamda Dorlin'in aktardığı "Bu söylemsel pratikler kendi faillerini, kendi konuşmacılarını üretir; bizi tanımlayan cinsiyetlendirilmiş edimler onları gerçekleştirecek cinsiyetleştirilmiş özneler üretir" ifadesi, özellikle Judith Butler'ın performatiflik kuramıyla ilişkilidir (Dorlin, 2008-2023, s. 21). Burada toplumsal cinsiyet, önceden var olan doğal bir özün dışavurumu olarak değil, tekrar eden

söylemsel ve bedensel edimler aracılığıyla tanınabilir hâle gelen bir özneleşme süreci olarak ele alınır. Bu nedenle Foucault'nun normun üretimi ve öznenin kuruluşuna ilişkin analizi, toplumsal cinsiyet bağlamında hangi bedenlerin normal kabul edildiği, hangi davranışların sapma olarak işaretlendiği ve hangi cinsiyet ifadelerinin meşru sayıldığı soruları üzerinden örneklenebilir. Beden de bu çerçevede toplumsal normların yalnızca pasif taşıyıcısı değil; bu normların tekrarlandığı, görünür kılındığı ve kimi durumlarda dönüştürülebildiği bir alan olarak düşünülebilir.

Cinsiyet tartışmalarında öncelikle biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımı açıklaştırmak gerekir. Biyolojik cinsiyet, bedenin anatomik, kromozomal ya da üreme işlevlerine ilişkin sınıflandırmalarla ilişkilendirilirken; toplumsal cinsiyet, kadınlık ve erkekliğin toplumsal, kültürel, söylemsel ve kurumsal olarak nasıl anlamlandırıldığını ifade eder. Feminist teori açısından bu ayrım, kadınlık ve erkekliğin doğal, değişmez ve zorunlu kategoriler olarak görülmesine yönelik natüralist varsayımı sorgulamak bakımından temel bir başlangıç noktasıdır. Dorlin'in Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellikler adlı giriş niteliğindeki çalışması da bu ayrımı feminist teori içindeki tarihsel ve kavramsal tartışmalar bağlamında ele alır. Dorlin'in ifadesiyle, "Toplumsal cinsiyetin tarihselliğine yapılan vurgu, erkek ya da kadın olarak kaydettiğimiz, tanımladığımız ya da tanıdığımız şeylerin doğal kategoriler olduğu fikrini peyderpey sarsmıştır" (Dorlin, 2008-2023, s. 87). Burada vurgulanan nokta, idari belgelerdeki kız/erkek kutucuklarının yalnızca teknik bir kayıt işlemi olmadığıdır; daha geniş olarak, cinsiyet kategorilerinin tarihsel, kurumsal ve söylemsel pratikler içinde tanınabilir hâle geldiğidir. Bu nedenle Foucault'nun normalleştirme ve hakikat rejimleri üzerine geliştirdiği analiz, toplumsal cinsiyet bağlamında hangi bedenlerin hangi kategoriler içinde kayda geçirildiği, tanındığı ve meşru kabul edildiği soruları üzerinden örneklenebilir.

Bu yönüyle Dorlin'in tartışması, Foucault'nun bilgi ile iktidar arasında kurduğu ilişkiyle doğrudan temas eder. Çünkü kurumsal kayıt, bedene ilişkin hazır bir hakikati yalnızca tespit etmez; bedeni belirli kategoriler içinde okunabilir, karşılaştırılabilir, düzenlenebilir ve yönetilebilir hâle getirir. Kız/erkek kutucuğunun işaretlenmesi, bu nedenle basit bir idari işlem olmaktan çıkar; öznenin kendisini belirli bir hakikat rejimi içinde ifade etmeye, tanıtmaya ve anlaşılır kılmaya zorlandığı bir sınıflandırma pratiğine dönüşür.

> Dolayısıyla özne belirli bir kategoriyi seçtiğinde yalnızca kendisine dair bilgi vermez; aynı zamanda o kategorinin normatif düzeni içinde tanınabilir bir özne konumuna yerleşir. Dorlin'in idari formlar ve cinsiyet kategorilerine ilişkin tartışması, cinsiyetin yalnızca bireysel beyan ya da biyolojik veri olarak değil, kurumsal tanıma ve sınıflandırma pratikleri içinde işleyen bir kategori olarak düşünülmesine imkân verir (Dorlin, 2008-2023, s. 87).

Bu çerçevede cinsiyet kategorileri, öznenin dışında duran tarafsız adlandırmalar değil; öznenin kendisini anlama, ifade etme ve toplumsal olarak tanınma biçimlerini düzenleyen hakikat pratikleri olarak değerlendirilebilir. Foucault'nun özneleşme ve hakikat rejimleri üzerine geliştirdiği analiz de öznenin kendisini belirli bilgi, norm ve iktidar ilişkileri içinde kurduğunu düşünmeye imkân verir. Nitekim Foucault, "İktidar yalnızca özgür özneler üzerinde ve yalnızca onlar özgür oldukları sürece uygulanır" diyerek iktidar ile özgürlük arasındaki ilişkinin mutlak bir kapanma ilişkisi olmadığını belirtir (Foucault, 1982-2021, s. 72). Ancak Foucault açısından öznenin belirli hakikat rejimleri içinde kurulması, onun bu rejimlere bütünüyle kapandığı anlamına gelmez. İktidar ilişkileri özneyi belirli kategoriler içinde kurarken, aynı zamanda bu kategorilerle mesafe kurma, onları sorunlaştırma ve başka türlü özneleşme imkânlarını da açık tutar.

Foucault'nun metinlerinde bu tartışmayı daha karmaşık hâle getiren nokta, iktidarın mutlak tahakküm ya da kapalı bir belirlenim olarak düşünülmemesidir. *Özne ve İktidar*'da iktidarın "eylemler üzerinde eylem" biçiminde işlediğini ve ancak özgür özneler üzerinde uygulanabileceğini belirtmesi, iktidar ilişkilerinin her zaman bir hareket alanı, karşılık verme imkânı ve dönüşüm olasılığı içerdiğini gösterir (Foucault, 1982-2021, s. 72). Bu nedenle Foucault'da özgürlük, iktidarın dışında bulunan saf bir alan değil; iktidar ilişkileri içinde mümkün olan hareket, direnme ve başka türlü özneleşme kapasitesidir. Aynı metinde Foucault'nun "Bugün hedef belki de ne olduğumuzu keşfetmek değil, olduğumuz şeyi reddetmektir" vurgusu da bu bağlamda önemlidir (Foucault, 1982-2021, s. 68). Bu ifade, Foucault'nun eleştirisinin yalnızca tarihsel bir çözümleme olmadığını; özneyi belirli kimliklere, normlara ve hakikat rejimlerine sabitleyen iktidar biçimlerini sorgulamaya açan etik-politik bir yönelim taşıdığını gösterir. Bu iki referans birlikte okunduğunda, Foucault'da özgürlüğün ne saf bir dışarısı ne de sınırsız bir özerklik olduğu görülür; özgürlük, özneyi kuran ilişkiler içinde başka türlü davranma ve başka türlü

özneleşme imkânı olarak belirir. Dolayısıyla Foucault'nun yaklaşımı, Habermasçı anlamda açık bir normatif teoriye dönüşmese de, öznenin kendisine dayatılan kimlik biçimlerini zorunlu kabul etmemesi gerektiğini vurgular.

Beden ve özsavunma tartışması, Foucault'nun eleştirel analizindeki normatif gerilimi bedensel, deneyimsel ve tarihsel-politik bir düzlemde yeniden düşünmeye imkân verir. Eleştiri, hazır ve evrensel bir ölçütün dışarıdan uygulanmasıyla değil, iktidar ilişkilerinin bedenlerde nasıl işlediğini ve hangi deneyimleri görünmez kıldığını açığa çıkarmakla kurulur. Bu nedenle mesele yalnızca Foucault'nun hangi evrensel ölçüte dayanıp dayanmadığı değildir; hangi bedenlerin deneyiminin bilgiye, hakikate ve politik eleştiriye dönüşebildiği de aynı ölçüde önem kazanır. Dorlin'in özsavunma, savunmasızlık ve bedensel muktedirlik tartışması, normatif sorunu soyut bir akıl ölçütünden çıkararak bedenlerin eşitsiz biçimde konumlandırıldığı tarihsel ve politik bir alana yerleştirir. Dorlin, Habermasçı normatif zemin sorusunu bütünüyle çözmez; fakat eleştirinin yalnızca soyut akıl ya da evrensel iletişim ölçütüyle değil, bedenlerin tarihsel olarak maruz kaldığı savunmasızlaştırma biçimleriyle de kurulabileceğini düşündürür.

Bu çerçevede Dorlin'ın yaklaşımı, bedeni iktidarın yalnızca nesnesi olarak değil; savunma, karşılık verme ve sınır koyma kapasitesiyle politik bir alan olarak düşünmeye imkân verir. Savunmasızlaştırılmış, tehdit olarak kodlanmış ya da kendi savunma hareketi daha baştan gayrimeşru sayılmış bedenler, iktidarın gündelik ve bedensel düzeyde nasıl işlediğini görünür kılar. Böylece eleştiri, soyut ve bedensiz bir özne konumundan değil, belirli bedenlerin tarihsel olarak kurulmuş deneyimlerinden hareketle düşünülür. Bu deneyimler, tek başına hazır bir normatif temel sunmaz; fakat hangi normların hangi bedenleri susturduğunu, sınırladığını ya da savunma imkânından mahrum bıraktığını açığa çıkarır.

Bu nedenle Foucault'ya yöneltilen relativizm ve tarihselcilik eleştirileri bütünüyle ortadan kalkmasa da, bu eleştirilerin ele alınacağı zemin değişir. Foucault'nun evrensel bir norm teorisi kurmaması, onun eleştirisinin bütünüyle ölçütsüz olduğu anlamına gelmez. Foucault, normların, hakikatlerin ve özne konumlarının tarihsel olarak nasıl kurulduğunu ortaya koyar; Dorlin ise bu tarihsel kuruluşun bedenlerde nasıl yaşandığını, hangi bedenleri savunmasız bıraktığını ve hangi hareket imkânlarını sınırladığını somutlaştırır. Böylece normativite, dışarıdan eklenen hazır

bir ölçüt olarak değil, iktidar ilişkilerinin bedensel sonuçlarını görünür kılan konumlanmış bir eleştirel duyarlılık olarak düşünülebilir.

Bu hat içinde özgürlük de soyut bir ilkeye uygunluk olarak değil; bedenlerin hangi koşullarda konuşabildiği, savunabildiği, direnebildiği ve başka türlü var olabildiği sorusuyla birlikte ele alınır. Dorlin'in perspektifi, Foucault'nun iktidar analizini beden, savunmasızlık ve hareket kapasitesi üzerinden daha somut bir düzleme taşır. Böylece normativite tartışması yalnızca eleştirinin ölçütü sorunuyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda şiddet, kamusal görünürlük ve kolektif eylem meselesine de açılır. İzleyen bölümde Arendt'in iktidar ve şiddet ayrımı, Foucault'un iktidar analizi ve Dorlin'in özsavunma düşüncesiyle birlikte ele alınacak; böylece özgürlüğün hem kamusal hem de bedensel koşulları tartışılacaktır.

4.3. Şiddet, Kamusal Eylem ve Özsavunma

Foucault'un eleştiri, normların ve hakikat rejimlerinin tarihsel kuruluşunu görünür kılarak iktidarın özneyi, bedeni ve davranışları nasıl biçimlendirdiğini açığa çıkarır. Dorlin'in beden, özsavunma ve konumlanmış deneyim tartışmaları ise bu hattı, iktidarın bedensel düzeyde nasıl hissedildiği ve buna karşı hangi karşı-kapasitelerin geliştirilebileceği sorusuna taşır. Bununla birlikte özgürlük sorunu, yalnızca öznenin kendisiyle kurduğu etik ilişki ya da iktidar ilişkileri içinde açılan stratejik hareket alanıyla sınırlı düşünülemez. Arendt açısından, özgürlüğün başkalarıyla birlikte eyleme, kamusal alanda görünür olma ve ortak bir dünya kurma kapasitesiyle de ilişkili olduğunu gösterir.

Arendt'e göre iktidar, bir kişinin başka kişiler üzerinde sahip olduğu araçsal bir güç değildir. İktidar, insanların bir araya gelerek birlikte eyleme kapasitesinden doğar. Bu nedenle iktidar, tekil bir öznenin mülkü ya da başkaları üzerinde kullandığı bir araç değil; insanlar arasında ortaya çıkan kolektif bir güçtür. Arendt, *Şiddet Üzerine* adlı eserinde iktidarı "yalnızca eyleme değil, uyum içinde eyleme yetisine" karşılık gelen bir kapasite olarak tanımlar (Arendt, 1970-1997, s. 44). Bu yaklaşımda iktidar, ancak ortak eylem içinde varlık kazanır; insanlar birlikte hareket ettikleri, söz ve eylem aracılığıyla ortak bir dünya kurdukları sürece sürdürülebilir.

Arendt'in özgürlük anlayışı da bu kamusal ve kolektif boyutla ilişkilidir. Arendt açısından özgürlük, yalnızca içsel bir irade serbestliği ya da bireysel tercih kapasitesi

değildir; başkalarıyla birlikte eyleme, söz söyleme ve yeni bir başlangıç yapabilme gücüdür. Özgürlük, insanın kendi içine çekilmiş bir bilinç hâli olarak değil, kamusal alanda görünür hâle gelen bir eylem olarak anlaşılır. Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında* adlı eserinde "Siyasetin varlık nedeni özgürlüktür; özgürlüğün deneyim alanı ise eylemdir" diyerek özgürlüğü doğrudan kamusal eylemle ilişkilendirir (Arendt, 1961-1993, s. 146). Bu nedenle Arendt için özgürlük, bireyin kendi içinde taşıdığı soyut bir imkân olmaktan çok, başkalarının huzurunda, ortak bir dünyada ve eylem içinde gerçekleşen politik bir deneyimdir.

Arendt, iktidar ile şiddeti aynı süreklilik içinde değil, farklı politik mantıklara sahip iki ayrı ilişki biçimi olarak ele alır. Ona göre iktidar ve şiddet aynı şey değildir; hatta çoğu durumda birbirinin karşıtı olarak işler. İktidar birlikte eyleme kapasitesinden doğarken, şiddet araçsal bir nitelik taşır. Şiddet, belirli bir amacı gerçekleştirmek için kullanılan zorlayıcı bir araçtır; iktidar ise insanların ortak eyleminden kaynaklanan politik bir güçtür. Arendt, *Şiddet Üzerine*'de bu ayrımı "iktidar ve şiddet karşıttır; biri mutlak biçimde hüküm sürdüğünde diğeri yoktur" sözleriyle açıklar (Arendt, 1970-1997, s. 56). Bu nedenle şiddet, Arendt'te iktidarın yoğunlaşmış biçimi değil; tersine, iktidarın zayıfladığı ya da ortadan kalktığı yerde devreye giren araçsal bir güç olarak düşünülür.

Arendt'in iktidar ile şiddet arasında yaptığı ayrım, Foucault'nun iktidarı yalnızca yasaklama, baskı ya da çıplak zor kullanımı olarak düşünmeyen analiziyle birlikte okunduğunda, özgürlük sorusunu daha geniş bir düzlemde ele alma imkânı doğar. Bu okuma açısından iki düşünürün ortak noktası, iktidarı doğrudan fiziksel şiddetle özdeşleştirmemeleridir. Ancak bu ortaklık, onların aynı iktidar anlayışına sahip olduğu anlamına gelmez. Foucault'da iktidar, öznenin davranış alanlarını, bedenini ve hakikatle kurduğu ilişkiyi düzenleyen mikro işleyişler içinde analiz edilirken; Arendt'te politik iktidar, insanların birlikte eyleme kapasitesi, kamusal görünürlük ve ortak bir dünya kurma imkânı üzerinden düşünülür. Bu nedenle Arendt'in ayrımı, burada Foucault'nun analizini tamamlayan hazır bir çözüm olarak değil, özgürlüğün yalnızca öznenin kendisiyle kurduğu eleştirel ilişkide değil, başkalarıyla birlikte eyleme geçtiği kamusal alanda da tartışılması gerektiğini göstermek için kullanılmaktadır.

Arendt ile Foucault'yu birlikte okumak, özgürlük sorusunun farklı boyutlarını görünür kılar. Foucault, iktidarın özneyi, bedeni ve hakikatle kurulan ilişkiyi hangi

söylemsel ve kurumsal mekanizmalarla biçimlendirdiğini analiz eder. Arendt ise özgürlüğü, insanların birlikte eyleyebildiği, söz alabildiği ve ortak bir dünyada görünür hâle gelebildiği kamusal alanla ilişkilendirir. Bu iki düşünürün birlikte ele alınması, özgürlüğün yalnızca özneleşme süreçleri içinde değil, aynı zamanda kamusal eylem ve birlikte hareket etme kapasitesi içinde de düşünülmesine imkân verir. Amy Allen da Power, Subjectivity, and Agency: Between Arendt and Foucault başlıklı makalesinde Arendt ile Foucault arasında "önemli ölçüde ortak bir zemin" bulunduğunu ve iki düşünürün iktidar, özneleşme ve faillik konusundaki yaklaşımlarının "karşıt olmaktan çok tamamlayıcı" biçimde okunabileceğini belirtir (Allen, 2002, s. 131). Bu okuma, özgürlük sorununu hem iktidar ilişkileri içinde kurulan özneleşme süreçleri hem de ortak dünyada gerçekleşen politik eylem bakımından tartışmayı mümkün kılar.

Bununla birlikte Arendt'in kamusal eylem vurgusu da tek başına yeterli değildir. Çünkü kamusal alanda görünür olmak, her bedenin aynı ölçüde eyleyebildiği, söz alabildiği ya da kendini savunabildiği anlamına gelmez. Kamusal alan herkesin eşit biçimde söz alıp görünebildiği tarafsız bir zemin değildir; normlar, kurumlar, söylemler ve hakikat rejimleri kimin konuşabilir, görünür, meşru ya da tehdit olarak algılanacağını belirler. Bu noktada Foucault, Arendt'in özgürlük ve kamusal eylem anlayışına eleştirel bir katkı sunar: Kamusal alanın kendisi de iktidar ilişkilerinden bağımsız değildir. Başka bir deyişle, birlikte eyleme kapasitesi ancak bu kapasitenin hangi normatif ve kurumsal koşullar altında mümkün ya da imkânsız hâle getirildiği sorusuyla birlikte anlaşılabilir.

Dorlin'in özsavunma düşüncesi, özgürlük tartışmasını yalnızca kamusal eylem ya da özneleşme düzeyinde bırakmaz; bu tartışmayı bedenin maruz kalma, dayanma ve karşılık verme kapasitesi üzerinden somutlaştırır. Arendt, Şiddet Üzerine'de iktidar ile şiddeti birbirinden ayırarak şiddeti ortak eylemden doğan politik iktidardan farklı bir yerde konumlandırır (Arendt, 1970-1997, s. 56). Dorlin ise şiddeti yalnızca hukuki meşruiyet ya da araçsallık sorunu olarak değil, bazı bedenlerin gündelik yaşam içinde sürekli savunma hâlinde bırakılması üzerinden düşünür. Nitekim, *Kendini Savunmak: Bir Şiddet Felsefesi* de bazıları için "savunma sorununun açık politik seferberlik anı sona erdiğinde ortadan kalkmadığını", bunun "sürekli bir deneyimin, bir şiddet fenomenolojisinin parçası" olduğunu belirtir (Dorlin, 2019, s. 8). Bu vurgu, özsavunmayı yalnızca kamusal alanda görünür olan politik eylemlerle

değil, bedenin gündelik hayatta maruz kaldığı tehditlere karşı geliştirdiği savunma biçimleriyle birlikte düşünmeyi sağlar. Böylece Dorlin'in yaklaşımı, Foucault'nun beden-iktidar analizini ve Arendt'in kamusal eylem vurgusunu doğrudan özdeşleştirmeden, özgürlük sorusunu bedenin savunulabilirliği, kırılganlığı ve karşılık verme kapasitesi bakımından yeniden ele almaya imkân verir.

Bu çerçevede Arendt'in şiddet-iktidar ayrımı, Dorlin aracılığıyla bedensel bir boyut kazanır. Arendt için şiddet, politik iktidarın zayıfladığı yerde devreye giren araçsal bir güçtür. Dorlin açısından ise şiddet, yalnızca dışsal bir saldırı ya da fiziksel zor kullanımı değildir; bedenin hareket repertuvarını, korkularını, geri çekilmelerini ve karşılık verme kapasitesini biçimlendiren tarihsel ve toplumsal bir düzendir. Böylece şiddet sorusu, yalnızca hangi aracın kullanıldığı sorusuyla sınırlı kalmaz; bedenin hangi hareketlerden mahrum bırakıldığı, hangi savunma biçimlerinin gayrimeşru sayıldığı ve kimin kendini savunma hakkına sahip görüldüğü sorularına da açılır.

Arendt'in kamusal eylem anlayışını Foucault'nun beden-iktidar analizi ve Dorlin'in özsavunma düşüncesiyle birlikte okumak, özgürlük sorununu daha somut bir bedensel düzlemde tartışmayı mümkün kılar. Foucault bedenin disiplin, normalleştirme ve hakikat rejimleri içinde nasıl kurulduğunu gösterirken, Dorlin bu kuruluşun bedensel tepki, savunma ve karşılık verme kapasitesi üzerindeki sonuçlarını görünür kılar. Arendt'in özgürlüğü kamusal eylemle ilişkilendiren yaklaşımı ise bu bedensel kapasitenin yalnızca bireysel bir savunma meselesi olmadığını, ortak dünyada söz alma ve eyleme geçme imkânıyla da bağlantılı olduğunu düşündürür. Böylece özgürlük, yalnızca kamusal alanda görünür olmak ya da iktidar ilişkileri içinde etik bir mesafe kurmakla sınırlı kalmaz; bedenin fiilen eyleyebilme, karşılık verebilme ve kendini savunabilme imkânı üzerinden de düşünülür.

Bu nedenle Arendt, Foucault ve Dorlin birlikte düşünüldüğünde özgürlük tek bir düzlemde kavranamaz. Arendt, özgürlüğün kamusal eylem ve ortak dünya kurma kapasitesiyle ilişkisini görünür kılar; Foucault, bu kamusal alanın normlar ve iktidar ilişkileri tarafından nasıl düzenlendiğini belirginleştirir; Dorlin ise özgürlüğün bedensel koşullarını, özellikle hareket edebilme, karşılık verebilme ve savunma kapasitesi üzerinden düşünmeye imkân verir. Bu üç düşünür arasında kurduğum ilişki, Dorlin'in Foucault ile Arendt arasında doğrudan bir sentez yaptığı iddiasına dayanmaz. Daha çok, Foucault'nun beden-iktidar analizi ile Arendt'in kamusal

eylem anlayışı birlikte düşünüldüğünde açık kalan bir soruyu Dorlin aracılığıyla belirginleştirmeyi amaçlar: Hangi bedenler kamusal alanda eyleyebilir, hangi bedenler görünür olduğunda tehdit altında kalır ve hangi bedenlerin kendini savunması meşru kabul edilir? Bu soru, bedenin yalnızca fiziksel kamusal alanda değil, dijital görünürlük rejimleri içinde de nasıl konumlandırıldığı meselesine açılır; çünkü günümüzde görünürlük, eylem ve savunmasızlık dijital platformların ölçüm, sıralama ve performans düzenekleri içinde de yeniden kurulmaktadır.

4.4. Dijital Görünürlük ve Öznenin Performansı

Dijitalleşme, yalnızca iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ya da kamusal tartışmanın çevrim içi mecralara taşınması olarak düşünülemez. Daha temel düzeyde dijital alan, öznenin kendisiyle, bedeniyle, sözüyle ve başkalarına görünme biçimiyle kurduğu ilişkinin yeniden düzenlendiği bir iktidar alanı olarak işler. Bu alanda görünürlük, bir yandan ifade, katılım ve temsil imkânları üretirken; diğer yandan bedenleri, kimlikleri, sözleri ve etkileşimleri ölçen, sıralayan ve yönlendiren teknik-ekonomik düzenekler tarafından biçimlendirilir. Foucault'nun iktidarın gündelik pratikler, bedenler ve özneleşme süreçleri içinde işlediğine dair analizi, dijital görünürlüğün yalnızca serbest ifade alanı değil, aynı zamanda davranışları ve özne konumlarını düzenleyen bir mekanizma olarak anlaşılmasına imkân verir. Dorlin'in bedensel performatiflik ve özsavunma tartışmaları ise bu görünürlük rejiminde bedenin nasıl hedef hâline geldiğini, nasıl temsil edildiğini ve hangi karşı-kapasiteler üzerinden yeniden konumlandırılabileceğini düşünmeyi mümkün kılar.

Foucault'nun disiplin, gözetim ve yönetimsellik analizleri, dijital alanın düzenleyici işleyişini anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Dijital platformlar, öznenin kendisini ifade ettiği nötr araçlar değil; davranışların, tercihlerin, görünürlük biçimlerinin ve etkileşimlerin düzenlendiği çağdaş yönetimsellik alanlarıdır. Foucault'nun iktidarı yalnızca yasaklama ya da bastırma üzerinden değil, davranış alanlarını biçimlendirme üzerinden düşünmesi burada belirleyicidir. Foucault'nun ifadesiyle, "iktidar yalnızca özgür özneler üzerinde ve yalnızca onlar özgür oldukları sürece uygulanır" (Foucault, 1982-2021, s. 72). Bu vurgu, dijital platformların yalnızca kullanıcıların ne yapamayacağını belirleyen yasaklayıcı mekanizmalar olmadığını; neyin görünür olacağını, hangi davranışların teşvik edileceğini, hangi içeriklerin dolaşıma gireceğini ve öznenin kendisini hangi ölçütlere göre

düzenleyeceğini belirleyen alanlar olduğunu ortaya koyar. *Güvenlik, Toprak, Nüfus* adlı kitaptaki derslerinde Foucault, modern iktidarın nüfusu, riskleri, olasılıkları ve davranış alanlarını belirli bilgi biçimleri aracılığıyla yönetmeye yöneldiğini gösterir (Foucault, 2004-2019, s. 99-121). Bu açıdan dijital platformlar, görünürlüğü ve davranışı düzenleyen güncel yönetimsellik düzenekleri olarak okunabilir.

Bu düzenlenişin bilgi üretimiyle ilişkisi, dijital platformların veri toplama ve sınıflandırma mantığını anlamak açısından önemlidir. Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*'nda bilgi ile iktidar arasındaki bağı şu şekilde ifade eder: "Bilginin ancak iktidar ilişkilerinin askıya alındığı yerde olabileceğini düşünen anlayıştan vazgeçmek gerekir. İktidar ve bilgi birbirlerini doğrudan içerir; iktidar ilişkileri olmadan bilgi alanı oluşmaz" (Foucault, 1975-2019, s. 33). Bu vurgu, dijital platformlarda üretilen verilerin yalnızca kullanıcı davranışlarını kaydetmediğini; görünürlüğü, tercihleri ve özneleşme biçimlerini düzenleyen bir bilgi-iktidar alanı olarak okunabileceğini düşündürür.

Foucault'nun özneleşme analizi, öznenin kendisini yalnızca içsel bir hakikatin taşıyıcısı olarak değil, iktidar ilişkileri, normlar ve görünürlük biçimleri içinde kurulan bir varlık olarak düşünmeyi gerektirir. Bu vurgu, dijital platformların yalnızca iletişim araçları olmadığını; aynı zamanda öznenin kendisini sunduğu, ölçtüğü, karşılaştırdığı ve yeniden biçimlendirdiği yeni özneleşme alanları hâline geldiğini gösterir. Sosyal medya profilleri, paylaşımlar ve etkileşim göstergeleri, öznenin kendisini sürekli yeniden sunduğu ve değerlendirdiği performatif alanlara dönüşür. Burada kimlik, yalnızca bireyin içsel hakikatini dışa vurduğu sabit bir ifade biçimi değildir; fotoğraf, beden imgesi, biyografik anlatı, estetik tercih, sağlık verisi, konum bilgisi ve etkileşim biçimleriyle tekrar tekrar üretilen bir görünüme dönüşür.

Dorlin'in 4.2'de tartışılan cinsiyetlendirilmiş beden analizini bu noktada dijital alanla ilişkilendirmek mümkündür. Dorlin'e göre beden, doğal ve değişmez bir veri olarak değil, tekrar eden söylemsel, toplumsal ve bedensel pratikler içinde kurulan bir alan olarak düşünülmelidir. Bu yaklaşım, dijital kimliğin de sabit bir içsel hakikatin doğrudan ifadesi olarak değil, görünürlük, tanınma ve normlara uyum pratikleri içinde kurulan bir özneleşme biçimi olarak okunmasına imkân verir. Özellikle beden imgesinin fotoğraflar, filtreler, sağlık ve yaşam tarzı göstergeleri, beğenilme ölçütleri ve estetik normlar aracılığıyla sürekli yeniden düzenlenmesi, Dorlin'in bedenin

toplumsal olarak kurulmuşluğuna ilişkin analizini dijital bağlamda daha görünür kılar.

Dijital platformlarda bu kuruluş, algoritmik sıralama, beğeni, takipçi sayısı ve etkileşim oranı gibi ölçütler aracılığıyla daha karşılaştırılabilir ve yönlendirilebilir bir hâl alır. Böylece dijital kimlikler, yalnızca bireysel ifade biçimleri değil, normatif tanınma ve görünürlük düzenekleri içinde kurulan özneleşme pratikleri olarak değerlendirilmelidir.

Dijital kimliklerin normatif tanınma ve görünürlük düzenekleri içinde kurulması, dijital platformların kamusal tartışma bakımından nasıl değerlendirilmesi gerektiği sorusunu da gündeme getirir. Eğer bu platformlarda görünürlük, yalnızca bireyin söz almasını değil, hangi sözlerin öne çıktığını, hangi öznelerin tanındığını ve hangi gerekçelerin dolaşıma girdiğini de belirliyorsa, dijital alanı demokratik katılım açısından yalnızca ifade imkânlarının genişlemesi olarak düşünmek yeterli değildir. Bu sorun, Habermas'ın kamusal alan ve iletişimsel rasyonalite anlayışına başvurmayı anlamlı kılar. Habermas'ın kamusal alan anlayışı, dijital platformların demokratik katılım açısından taşıdığı gerilimleri tartışmak için önemli bir arka plan sunar. Habermas'a göre kamusal alan, özel kişilerin kamusal meseleler üzerine tartışmak üzere bir araya geldikleri bir alandır; bu nedenle kamusal alanın temel işlevi, bireylerin ortak sorunlar hakkında söz alabilmesini ve gerekçelerini başkalarının değerlendirmesine açabilmesini mümkün kılmasıdır. Habermas'ın ifadesiyle, "burjuva kamusal alanı, her şeyden önce, kamusal bir topluluk oluşturmak üzere bir araya gelen özel kişilerin alanı olarak kavranabilir" (Habermas, 1962/1989, s. 27). Bu tanım, kamusal alanın yalnızca konuşmanın çoğalmasıyla değil, konuşmanın ortak meseleler etrafında gerekçelendirilebilir, tartışılabilir ve başkalarının eleştirisine açılabilir hâle gelmesiyle ilgili olduğunu gösterir.

Habermas'ın kamusal alan anlayışında öne çıkan bu gerekçeli tartışma zemini, dijital platformlar bağlamında ilk bakışta genişlemiş gibi görünür: daha fazla özne konuşabilir, farklı görüşler dolaşıma girebilir ve kamusal tartışma geleneksel medya kurumlarının sınırlarını aşabilir. Ancak bu genişleme, kendiliğinden daha eşit ve rasyonel bir kamusal alan yaratmaz. Algoritmik sıralama, görünürlük ekonomisi, platform normları, linç kültürü, etkileşim metrikleri ve içerik moderasyonu, dijital kamusal alanın eşitlik ve gerekçeli tartışma koşullarını sınırlandırabilir. Çünkü dijital alanda özne yalnızca konuşan ya da tartışmaya katılan bir yurttaş olarak değil, aynı

zamanda izlenen, ölçülen, beğeni ve etkileşim üreten bir kullanıcı olarak konumlanır. Bu nedenle dijital platformlar, iletişimi çoğaltırken kamusal tartışmayı da performans, görünürlük ve ölçülebilirlik mantığı içinde yeniden düzenler. Böylece dijital kamusal alan, Habermas'ın varsaydığı eşit ve gerekçeli tartışma zemininden uzaklaşarak, teknik ve ekonomik ölçütlerle yönetilen bir görünürlük alanına dönüşür.

Bu noktada Foucault'nun söylem üzerine geliştirdiği yaklaşım, dijital alanda ifadenin neden yalnızca serbestçe konuşma meselesi olmadığını açıklaması bakımından önemlidir. *Söylemin Düzeni*'nde Foucault, "Söylem yalnızca kavgaları veya baskı sistemlerini açıklayan şey değil, ama onun için, onun vasıtasıyla mücadele edilen şey, ele geçirilmek istenen erktir" der (Foucault, 1971-1987, s. 15). Bu nedenle dijital platformlarda söz, yalnızca ifade edilen bir içerik değil; görünürlük, dolaşım, dışlama ve mücadele ilişkilerinin merkezinde yer alan bir iktidar alanıdır.

Buradan hareketle dijital kamusal alan yalnızca gerekçelerin dolaşıma girdiği bir iletişim zemini olarak görülemez; aynı zamanda bedenlerin, kimliklerin ve sözlerin farklı biçimlerde konumlandırıldığı bir alandır. Bir öznenin dijital alanda konuşabilmesi, onun gerçekten eşit biçimde katılabildiği anlamına gelmez. Bazı bedenler ve kimlikler çevrimiçi alanda daha fazla saldırıya, tacize, itibarsızlaştırmaya ya da görünürlük baskısına maruz kalabilir. Bu nedenle dijital kamusal alan, Habermas'ın iletişimsel rasyonalite açısından önem verdiği eşit katılım koşullarını, Foucault'nun iktidar ilişkilerine dair analizi ve Dorlin'in bedensel savunmasızlık tartışmasıyla birlikte yeniden düşünmek için verimli bir tartışma zemini sunar.

Dijital çağda sansür ve oto-sansür meselesi de yalnızca devletin ya da merkezi bir otoritenin sözü yasaklamasıyla açıklanamaz. Sansür, görünürlüğün teknik ve ekonomik düzeneklerle sınırlandırılması, bazı ifadelerin algoritmik olarak geri plana itilmesi, platform kurallarının belirsiz biçimde uygulanması ya da kullanıcıların toplu saldırı ve itibarsızlaştırma pratikleriyle karşılaşması biçiminde de işleyebilir. Oto-sansür ise bu dışsal ya da yarı-görünmez sınırlama ihtimalinin özne tarafından içselleştirilmesiyle ortaya çıkar. Kişi hukuken konuşma imkânına sahip olsa bile görünürlük kaybı, dışlanma, cezalandırılma, yanlış anlaşılma, linç edilme ya da itibarsızlaştırılma korkusuyla kendi sözünü önceden denetleyebilir. Bu nedenle dijital çağda sansür ve oto-sansür, yasaklama ile özdenetim arasındaki süreklilik içinde düşünülmelidir.

Dijital platformlarda görünürlüğün özneyi yalnızca kamusal alana çıkaran bir imkân değil, aynı zamanda davranışlarını düzenleyen bir gözetim mekanizması olarak işlemesi, Foucault'nun Panoptikon çözümlemesiyle daha açık biçimde anlaşılabilir. *Hapishanenin Doğuşu*'nda Panoptikon, gözetleyenin her an orada olup olmadığını bilmeyen öznenin, kendisini sürekli görünürmüş gibi varsayarak davranışını düzenlemesini ifade eder. Foucault'nun bu bağlamdaki "Görünürlük bir tuzaktır" sözü, gözetimin yalnızca dışsal bir bakış olmadığını; öznenin kendi davranışını içeriden düzenlemesine yol açan bir iktidar tekniği olduğunu gösterir (Foucault, 1975-2019, s. 295-300). Dijital platformlarda da benzer bir mantık işler: kullanıcı kimin izlediğini, hangi içeriğin nasıl değerlendirileceğini ya da hangi sözün ne tür bir tepki doğuracağını tam olarak bilmez; buna rağmen kendi sözünü, bedenini, görünürlüğünü ve kendilik sunumunu sürekli düzenler. Böylece dijital görünürlük, yalnızca ifade alanı değil, öznenin kendisini sürekli denetlediği bir yönetimsellik alanı hâline gelir.

Dijital görünürlüğün bedensel sonuçlarını tartışabilmek için Foucault'nun bedeni iktidar ilişkilerinin doğrudan işlediği bir alan olarak düşünmesi önemlidir. *Hapishanenin Doğuşu*'nda Foucault, "Beden yalnızca biyolojik değil, doğrudan siyasal bir alanın içindedir; iktidar ilişkileri onu kuşatır, damgalar, terbiye eder, zorlar" der (Foucault, 1975-2019, s. 30-31). Bu ifade, dijital alanda bedenin yalnızca temsil edilen ya da sergilenen bir imge olmadığını; görünürlük, ölçüm, karşılaştırma ve değerlendirme ilişkileri içinde yeniden kurulan politik bir alan olduğunu olarak düşünülmesine imkân verir.

Dorlin'in beden ve özsavunma tartışması bu noktada dijital görünürlüğün yalnızca temsil ya da ifade meselesi olarak değil, bedenin kırılganlığı ve savunmasızlığıyla ilişkili bir sorun olarak ele alınmasına imkân verir Dijital alanda görünür olmak, özneye tanınma ve söz alma imkânı sağlayabilir; fakat aynı zamanda bedeni ölçülebilir, yargılanabilir, teşhir edilebilir ve saldırıya açık hâle getirebilir. Bu nedenle önceki bölümde Dorlin üzerinden tartışılan "bir beden nelere muktedirdir?" sorusu dijital çağda şu biçimde yeniden sorulabilir: Bir beden hangi koşullarda çevrimiçi alanda konuşabilir, sınır koyabilir, kendini savunabilir ve algoritmik görünürlük rejimleri içinde kaybolmadan var olabilir?

Bu soru, dijital alandaki özgürlük meselesini yalnızca ifade hakkı ya da kimlik sunumu düzeyinde bırakmaz. Çünkü çevrimiçi görünürlük her özne için aynı anlama

gelmez. Bazı bedenler ve kimlikler dijital alanda daha fazla izlenir, yargılanır, tacize uğrar, alaya alınır ya da itibarsızlaştırılır. Bu durumda görünür olmak, yalnızca tanınmak değil, aynı zamanda savunmasız hâle gelmek anlamına da gelebilir. Dorlin'in özsavunma yaklaşımı burada önem kazanır; çünkü özgürlüğü yalnızca görünür olma imkânı üzerinden değil, görünürlük içinde saldırıya uğradığında sınır koyabilme, geri çekilebilme, karşılık verebilme ve kendini koruyabilme kapasitesi üzerinden ele almayı mümkün kılar.

Dijital kültürde beden çoğu zaman kişisel tercih, sağlık, güzellik, performans ve kendine yatırım dili içinde düzenlenir. Sağlıklı yaşam uygulamaları, fitness takip sistemleri, beden estetiğine ilişkin dijital imgeler ve sosyal medya performansları, bedeni sürekli çalışılması, ölçülmesi ve geliştirilmesi gereken bir proje hâline getirir. Ancak Dorlin açısından burada asıl mesele yalnızca bedenin ölçülmesi ya da optimize edilmesi değildir; hangi bedenlerin rahatça görünür olabildiği, hangi bedenlerin görünür olduklarında saldırıya açık hâle geldiği ve hangi savunma biçimlerinin meşru ya da gayrimeşru sayıldığıdır. Bu nedenle dijital beden, yalnızca disipline edilen ya da performansa bağlanan bir nesne değil; aynı zamanda kırılganlaştırılan, hedef hâline getirilen ve kendini savunmak zorunda bırakılan bir varoluş alanıdır.

Veri ekonomisinin işleyişi bu gerilimi daha da derinleştirir. Dijital platformlarda her beğeni, paylaşım, izlenme, tıklama ve etkileşim veriye dönüşür; bu veri ise ekonomik değere eklemlenir. Foucault'nun ifadesiyle kendilik teknolojileri, bireylerin kendi bedenleri, düşünceleri, davranışları ve varoluş tarzları üzerinde belirli işlemler yapmalarına imkân veren tekniklerdir (Martin, Gutman ve Hutton, 1988, s. 18). Dijital platformlarda profil düzenleme, beden imgesini denetleme, etkileşimleri takip etme ve kendini daha görünür kılma çabası, bu kendilik teknolojilerinin dijital biçimleri olarak okunabilir. Ancak Dorlinci açıdan bu pratikler yalnızca öznenin kendisini üretmesiyle değil, kendisini koruması ve savunmasıyla da ilişkilidir. Çünkü dijital özne, aynı anda hem kullanıcı, hem veri kaynağı, hem görünürlük nesnesi hem de kimi durumlarda saldırıya karşı kendini savunmak zorunda kalan kırılgan bir bedendir.

Bu nedenle dijital platformlar, Foucault'nun yönetimsellik analizini, Habermas'ın kamusal alan tartışmasını ve Dorlin'in bedensel savunmasızlık sorusunu kesiştiren bir alan olarak okunabilir. Foucault açısından dijital platformlar, görünürlüğün,

davranışların ve kendilik sunumlarının nasıl düzenlendiğini anlamaya imkân verir. Habermas'ın kamusal alan ve iletişimsel rasyonalite yaklaşımı ise bu düzenlenişin demokratik tartışma, eşit katılım ve gerekçeli iletişim açısından hangi sorunları doğurduğunu görünür kılar. Dorlin'in katkısı ise dijital kamusal alanda görünür olan bedenlerin hangi koşullarda eyleyebildiğini, hangi bedenlerin kırılganlaştırıldığını ve hangi savunma biçimlerinin meşru ya da gayrimeşru sayıldığını sormayı mümkün kılar.

Böylece dijitalleşme, özgürlüğün tümüyle ortadan kalktığı bir alan olarak değil; özgürlüğün gözetim, performans, ölçüm, oto-sansür ve bedensel kırılganlık ilişkileri içinde sürekli yeniden sınandığı bir mücadele alanı olarak değerlendirilmelidir. Dijital görünürlük, bir yandan ifade, tanınma ve katılım imkânı açarken, diğer yandan özneyi ölçülebilir, karşılaştırılabilir, yönlendirilebilir ve kimi durumlarda saldırıya açık hâle getirir. Bu nedenle dijital görünürlük, Foucault açısından iktidar analizinin güncel bir uzantısı olduğu kadar, Dorlin'ın bedensel eleştirinin de çağdaş bir sınama alanıdır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Michel Foucault'nun iktidar analizinden hareketle özgürlüğün hangi koşullarda düşünülebileceği sorusunu tartıştım. Tezimin temel sorusu, iktidarın yalnızca yasaklayan ya da baskılayan bir güç olarak değil, özneyi, bedeni, bilgiyi, normu ve hakikati üreten bir ilişkiler ağı olarak işlediği durumda özgürlüğün nasıl mümkün olabileceğidir. Bu soru, özgürlüğü iktidarın dışında kalan saf bir alan olarak değil, iktidar ilişkileri içinde açılan kırılgan, tarihsel ve dönüştürücü bir imkân olarak düşünmeyi gerekli kılmıştır. Bu nedenle özgürlüğü, iktidarın yokluğu ya da iktidardan bütünüyle kurtuluş anlamında değil; öznenin kendisini kuran normlarla, hakikat rejimleriyle, beden politikalarıyla ve görünürlük düzenekleriyle kurduğu eleştirel ilişki içinde ele aldım.

İlk aşamada Foucault'nun iktidar anlayışının klasik egemenlik merkezli iktidar kavrayışlarından nasıl ayrıldığı ortaya koydum. Klasik siyaset düşüncesinde iktidar çoğu zaman merkezi, yasaklayıcı ve bireye dışsal bir güç olarak düşünülürken, Foucault iktidarı toplumsal ilişkilerin içine dağılmış, üretken ve ağsal bir işleyiş olarak kavrar. Bu aşamada disiplin, normalleştirme, söylem ve hakikat rejimleri üzerinden modern öznenin nasıl kurulduğu ele aldım. Böylece iktidarın yalnızca baskı uygulayan bir mekanizma olmadığı; bedenleri biçimlendiren, davranışları yönlendiren, bilgiyi örgütleyen, normları kuran ve özne konumlarını üreten bir ilişkiler alanı olarak işlediğini ortaya koydum. Bu aşamada özgürlük sorusunu iktidarın dışına değil, tam tersine iktidarın işleyiş biçimlerinin içine yerleştirmesini sağladı.

Ardından özneleşme, kendilik teknolojileri, hakikat oyunları ve etik özgürlük sorununu ele aldım. Bu bölümde özneyi iktidar ilişkilerine dışarıdan maruz kalan hazır bir varlık değildir; bu ilişkiler içinde kurulan fakat aynı zamanda kendisiyle kurduğu ilişkiyi dönüştürebilen tarihsel bir konumdur. Kendilik teknolojileri ve etik pratikler, öznenin verili kimlik biçimleriyle tam bir özdeşlik içinde kapanmak zorunda olmadığını; kendisini belirleyen normlarla arasına eleştirel bir mesafe koyabileceğini ortaya koyar. Böylece özgürlük, mutlak bağımsızlık ya da sınırsız seçim alanı olarak değil, öznenin kendisini kuran hakikat rejimleriyle ve normatif düzeneklerle başka türlü ilişki kurabilme kapasitesi olarak değerlendirdim.

Bu noktadan sonra Foucault'nun özgürlük tartışmasının, bazı eleştirel soruları da beraberinde ele aldım. Eleştirinin hangi normatif zeminden konuştuğu ve özgürlüğün yalnızca öznenin kendisiyle kurduğu etik ilişki içinde düşünülüp düşünülemeyeceği bu soruların başında geldi. Habermas'ın normatif zemin eleştirisi ve Arendt'in kamusal eylem anlayışı, bu noktada çalışmaya yardımcı eleştirel uğraklar olarak dâhil edilmiştir. Habermas ve Arendt, çalışmanın merkezine yerleşen bağımsız kuramsal eksenler olarak değil, özgürlük sorusunun normatif ve kamusal boyutlarını görünür kılan yardımcı uğraklar olarak değerlendirdim. Ancak çalışmamın temel yönelimi, bu iki hattı bağımsız birer merkez hâline getirmekten çok, Foucault'nun özgürlük tartışmasını Dorlin'in bedensel yaklaşımına açmak olmuştur.

Bir sonraki aşamada Elsa Dorlin'in beden, özsavunma ve savunmasızlık üzerine geliştirdiği yaklaşımı, özgürlük tartışmasının bedensel koşullarını düşünmek için ele aldım. Foucault'nun bedenin iktidar ilişkilerinin doğrudan işlediği siyasal bir alan olduğunu ortaya koyan analizinin Dorlin'in katkısıyla daha somut bir düzleme taşınabileceğini savundum. Dorlin üzerinden bedeni yalnızca disipline edilen ya da normalleştirilen bir yüzey olmadığını; aynı zamanda hareket edebilen, sınır koyabilen, karşılık verebilen ya da bu kapasitelerden mahrum bırakılabilen bir varoluş alanı olarak düşündüm. Bu nedenle Dorlin'in özsavunma düşüncesi, özgürlüğü yalnızca etik bir mesafe alma pratiği olarak değil, bedenin neye muktedir bırakıldığı sorusu üzerinden değerlendirmek için kullandım.

Son aşamada bu tartışma dijital görünürlük rejimleri bağlamına taşıdım.. Dijital platformlar ilk bakışta ifade, katılım ve görünürlük imkânlarını çoğaltıyor gibi görünür; ancak bu görünürlük aynı zamanda teknik, ekonomik ve algoritmik düzenekler içinde kurulur. Bu nedenle dijital alanı, yalnızca daha fazla öznenin konuşabildiği bir kamusal genişleme alanı olarak değil; öznenin izlendiği, ölçüldüğü, sınıflandırıldığı, karşılaştırıldığı ve görünürlüğünü yönetmek zorunda kaldığı çağdaş bir iktidar alanı olarak değerlendirdim. Dijital alan daha fazla özneye konuşma imkânı sağlasa da, algoritmik sıralama, görünürlük ekonomisi, platform normları, etkileşim metrikleri ve içerik denetimi, bu alanın eşitlik ve rasyonel tartışma koşullarını sınırlayabilir. Bu aşama, beni çalışmanın başlangıçtaki sorusuna yeniden götürdü: Gözetim ve görünürlük ilişkilerinin yoğunlaştığı bir toplumda özgürlük, iktidarın dışında değil, bu ilişkiler içinde nasıl düşünülebilir?

Bu çalışmanın hareket noktası, özgürlüğün iktidar ilişkilerinden bütünüyle bağımsız bir dış alan olarak kavranamayacağı düşüncesidir. Özne, normların, hakikat rejimlerinin, beden politikalarının ve dijital görünürlük düzeneklerinin içinde kurulur; ancak bu kuruluş, onun bütünüyle edilgen olduğu anlamına gelmez. Özne ne tamamen belirlenmiştir ne de tamamen bağımsızdır. Çalışmanın ulaştığı temel sonuç, gözetim, görünürlük ve normatif denetim mekanizmalarının işlediği bir dünyada özgürlüğün, iktidarın dışına çıkmakla değil; öznenin kendisini kuran ilişkilerle eleştirel biçimde karşılaşabilmesi, bu ilişkilerle arasına mesafe koyabilmesi, kendisini dönüştürebilmesi ve dayatılan kimlik biçimlerine karşı başka varoluş biçimleri deneyebilmesiyle mümkün olduğudur. Bu nedenle bu tezde özgürlüğü, iktidarın yokluğunda ortaya çıkan saf bir durum olarak değil; iktidarın işlediği yerde, etik, bedensel, kamusal ve dijital koşullar altında sürekli yeniden kurulan kırılgan bir mücadele ve özneleşme imkânı olarak ele aldım.

KAYNAKÇA

Allen, A. (2002). Power, subjectivity, and agency: Between Arendt and Foucault. *International Journal of Philosophical Studies*, 10(2), 131–149.

Arendt, H. (1961-1993). *Geçmişle Gelecek Arasında* (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.

Arendt, H. (1970-1997). *Şiddet Üzerine* (Çev. B. Peker). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ataman, B. ve Çoban, B. (2018). *Panoptikon 2.0: Alternatif Medya ve Karşı Gözetim*. İstanbul: Kafka Yayınevi.

Berlin, I. (1958/2002). "Two Concepts of Liberty". *Liberty*. Oxford University Press.

Bernauer, W. J. (2005). *Foucault'nun Özgürlük Serüveni: Bir Düşünce Etiğine Doğru* (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bozkaya, K. (2025). *İktidarın Gölgesinde Özgürlük Direnişi ve Hakikatin Politikası*. Ankara: Dorlion Yayınları.

Çaycı, B. (2016). Medyada Gerçekliğin İnşası ve Toplumsal Denetim. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (25), 84–96. https://doi.org/10.31123/akil.438525

Çelebi, V. (2013). Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 512–523.

Deleuze, G. (1986-2023). *İktidar: Foucault Üzerine Dersler* (Çev. B. Yalım ve E. Koyuncu). İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Demir Güneş, C. (2013). Michel Foucault'da Söylem ve İktidar. *Kaygı: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (21), 55–69.

Descartes, R. (1641-2024). *Meditasyonlar* (Çev. Ç. Dürüşken). İstanbul: Alfa Yayınları.

Dorlin, E. (2008-2023). *Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellikler: Feminist Teoriye Giriş* (Çev. U. Vardar). İstanbul: Fol Yayınları.

Dorlin, E. (2017-2024). *Kendini Savunmak: Bir Şiddet Felsefesi* (Çev. A. Meral). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Eksen, K. (2016a). Foucault, Yönetimsellik ve Ahlak. *Felsefelogos*, (63), 107-120.

Eksen, K. (2016b). Teori-Pratik İlişkisi ve Dönüşüm Meselesi: Pierre Hadot'nun Ruhani Alıştırma Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme. *Felsefe Tartışmaları*, (52), 21–46.

Erdoğan, M. (2020). Sosyal Medyada Gözetimin İçselleştirilmesi: İletişim Disiplini Alanındaki Lisansüstü Öğrenciler Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(1), 244–275.

Eroğlu, H. Ö. (2016). Foucault'nun İktidarları. *Amme İdaresi Dergisi*, 49(2), 39–54.

Flynn, T. (2005). Philosophy as a way of life: Foucault and Hadot. *Philosophy & Social Criticism*, 31(5-6), 609–622.

Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977* (C. Gordon, Ed.). New York: Pantheon Books.

Foucault, M. (1971-1987). *Söylemin Düzeni* (Çev. T. Ilgaz). İstanbul: Hil Yayınları.

Foucault, M. (1999-2003). *Les anormaux: Cours au Collège de France 1974–1975*. Paris: Seuil/Gallimard.

Foucault, M. (19972001). *Toplumu Savunmak Gerekir: Collège de France Dersleri (1975–1976)* (Çev. Ş. Aktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Foucault, M. (1979-2015). *Biyopolitikanın Doğuşu: Collège De France Dersleri* (Çev. A. Tayla). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Foucault, M. (2015). *Öznenin Yorumbilgisi: Collège de France Dersleri (1981–1982)* (Çev. F. Keskin). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Foucault, M. (2004-2019). *Güvenlik, Toprak, Nüfus: Collège de France Dersleri 1977–1978* (Çev. F. Taylan). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Foucault, M. (1975-2019). *Hapishanenin Doğuşu* (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Foucault, M. (1976-2020). *Cinselliğin Tarihi* (Çev. H. Uğur Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2020). *İktidarın Gözü* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2021). *Büyük Kapatılma* (Çev. I. Ergüden ve F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (1982-2021). *Özne ve İktidar* (Çev. I. Ergüden ve O. Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Göçer, F. (2024). Dijital Toplumda Yönetimselliğin Yeni Aygıtları: Neoliberalizm, Şeffaflik ve Büyük Veri. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 331–346.

Gutting, G. (2010). *Foucault* (Çev. H. Gür). Ankara: Dost Kitabevi.

Habermas, J. (1985-1987). *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: MIT Press.

Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action, Volume 1: Reason and the Rationalization of Society* (T. McCarthy, Trans.). Boston: Beacon Press.

Habermas, J. (1962-1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society* (T. Burger, Trans.). Cambridge: MIT Press.

Han, B. C. (2017). *Şeffaflık Toplumu* (Çev. H. Barışcan). İstanbul: Metis Yayınları.

Han, B. C. (2020). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri* (Çev. H. Barışcan). İstanbul: Metis Yayınları.

Hobbes, T. (1993/1651). *Leviathan* (Çev. S. Lim). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Işık, S. (2012). Foucault'da İktidar, Özgürlük ve Direniş. *Ekev Akademi Dergisi*, (51), 103–114.

Kant, I. (1785-2020). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* (Çev. I. Kuçuradi). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Keskin, F. (2011). Foucault'da Şiddet ve İktidar. *Cogito*, (67), 117–122.

Kılınç Özüölmez, P. (2019). Michel Foucault'nun İktidar ve Özne Kavramsallaştırmasına Gözetim Sorunu Üzerinden Bakmak: Black Mirror – Arkangel. *Selçuk İletişim*, 12(2), 630–655. https://doi.org/10.18094/josc.596271

King, M. (2009). Clarifying the Foucault–Habermas debate: Morality, ethics and normative foundations. *Philosophy & Social Criticism*, 35(3), 287–314. https://doi.org/10.1177/0191453708100232

Locke, J. (1690-2004). *İkinci Hükümet Üzerine İnceleme* (Çev. F. Bakırcı). Ankara: Ebabil Yayınevi.

Lyon, D. (2013). *Gözetim Çalışmaları* (Çev. A. Toprak). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Martin, L. H., Gutman, H. ve Hutton, P. H. (1988-2025). *Michel Foucault: Kendini Bilmek* (Çev. J. C. Yapıcıoğlu). İstanbul: Say Yayınları.

Molacı, M. (2020). Foucault'da Hakikat. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 4(1), 18-28.

Oksala, J. (2012). Devlet Şiddetinin Yönetimi: Foucault'da Siyasi İktidarın Yönetimsellik Olarak Yeniden Ele Alınması. *Cogito*, (70–71), 163–178.

Paras, E. (2016). *Foucault: Öznenin Yitiminden Yeniden Doğuşuna* (Çev. Y. Çetin). İstanbul: Kolektif Kitap.

Revel, J. (2012). *Foucault Sözlüğü* (Çev. V. Urhan). İstanbul: Say Yayınları.

Rousseau, J. J. (1762-2006). *Toplum Sözleşmesi* (Çev. V. Günyol). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Spahıu, E. Y. (2002). Michel Foucault - Foucaultcu İktidar: Söylem ve Özne Kavramları. *Kurgu*, 19(1), 260–271.

Veyne, P. (2014). *Foucault: Düşüncesi, Kişiliği* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Alfa Yayınları.

Yarar, C. (2023). Foucault'da Öznellik ve Hakikat: Kendilik Bilgisi Karşısında Kendilik Kaygısı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* , (36), 111–130.